

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ (7)

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

Β' ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΡΔΡΙΟΥ

Καρπενήσι 22-24 Μαΐου 1992

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Αθήνα 1994

ANNA ΙΩΑΝ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΙΑ
Διευθύντρια του Λαογραφικού Κέντρου της Ακαδημίας Αθηνών

Κατάγεται από τη Σύμη και γεννήθηκε στο Καστελλόριζο, όπου υπηρετούσε ο Δάσκαλος πατέρας της. Σπούδασε φιλολογία στο Παν/μιο Αθηνών, έλαβε πτυχίο το 1962 και το 1964 πτυχίο της Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Μεταξύ των ετών 1972-1975 ανέλαβε ερευνητικό πρόγραμμα (RESEARCH DEGREES) στα Αγγλικά Πανεπιστήμια του LEEDS και του LAICESTER, όπου παρακολούθησε και μαθήματα Λαογραφίας, Εθνολογίας, Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Μουσειακών Σπουδών. Τις σπουδές της αυτές ολοκλήρωσε και σε άλλα Πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Ασίας. Το 1974 αναγορεύθηκε διδάκτωρ (DH.D) του Παν/μίου του

LEEDS και το 1975 της απονεμήθηκε ο τίτλος του επισκέπτη Καθηγητή του Παν/μίου του LEICESTER.

Από το 1962 υπηρέτησε ως ερευνήτρια στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και στο Κέντρο Ερεύνης Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, του οποίου εξελέγη Διευθύντρια το έτος 1984. Μεταξύ των ετών 1964-1971 εργάστηκε αμισθί στην έδρα Λαογραφίας του Παν/μίου Αθηνών, όπου επρωτοστάτησε στην οργάνωση Σπουδαστηρίου Λαογραφίας και της μουσικής του Συλλογής, οργάνωσε δε και εδίδαξε σε αντιστοιχα φοιτητικά φροντιστήρια.

Τεράστιο είναι και το ερευνητικό της έργο στη Λαογραφία σ' όλη την Ελλάδα, που περιλαμβάνεται σε 28 τόμους (19.011 σελίδες, 4.070 ηχογραφήσεις πολλές φωτογραφίες, βιντεοκασσέτες, μουσειακά αντικείμενα κ.ά.). Επέτυχε την κατάλληλη υποδομή δημιουργίας και μηχανοργάνωσης νέων τομέων ερεύνης του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας. Δικό της έργο είναι και η ίδρυση και οργάνωση του "Ιστορικού - Λαογραφικού Μουσείου Β. Πετρόπουλος - Π. Γαρταγάνη" της Κορίνθου, το έτος 1978, κυρίως του αγροτικού τμήματός του.

Λόγω της ιδιότητός της μετέχει στα Δ.Σ. πολλών επιστημονικών και άλλων Εταιρειών, Σωματείων και Συλλόγων, έλαβε μέρος και διηύθυνε πολλά συνέδρια και σεμινάρια του εσωτερικού και του εξωτερικού. Έκαμε δεκάδες ομιλιών και διαλέξεων, καθώς και ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Εδημοσίευσε περισσότερες από 40 επιστημονικές μελέτες και εξέδωσε 8 βιβλία με αντικείμενο την ειδικότητά της, γιαντό δε και συμπεριλαμβάνεται το όνομά της σε λεξικά διαφόρων Ευρωπαϊκών Χωρών, και της Αμερικής.

Για το επιστημονικό, λαογραφικό και κοινωνικό της έργο έχει επανειλημμένως βραβευθεί στην Ελβετία, Ιταλία και ΗΠΑ, ανακηρύχθηκε δε μεταξύ των άλλων "Γυναίκα του 1990" από το AMERIKAN BIOGRAPHICAL INTITUTE των ΗΠΑ.

ΑΝΝΑΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ

*Διευθ/τριας του Κέντρου Ερεύνης Λαογραφίας
της Ακαδημίας Αθηνών*

ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ

Το θέμα μας προσπαθεί να καλύψει την τεχνική-τεχνολογία της Ευρυτανίας, τη γνώση δηλαδή που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να δημιουργήσουν και χρησιμοποιήσουν εργαλεία για να εξαγάγουν και να επεξεργαστούν τις πρώτες ύλες οποιασδήποτε μορφής, ως και της κατασκευαστικής. Ειδικότερα θα διαπραγματευθούμε την προβιομηχανική τεχνολογία της πληθυσμιακής μονάδας της περιοχής, δηλαδή την παραδοσιακή τεχνολογία.

Το θέμα μας θα καλύψει μερικές μόνο πλευρές, γιατί, όπως γίνεται φανερό, δεν είναι δυνατό να συμπεριλάβουμε όλη την τεχνική και τεχνολογία της προβιομηχανικής περιόδου. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε ότι η παρουσίαση αυτή είναι ενδεικτική¹. Θα αναφερθούμε βεβαίως στους τομείς, αλλά θα περιορίσουμε τα πλαίσιά μας σε λίγα σημεία της ανάλυσής τους. Την εργασία μας αυτή ταξινομούμε ως εξής:

1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου επί της γης.
2. Τα τεχνουργήματα και το περιβάλλον.
 - α) Το φυσικό περιβάλλον και τα τεχνουργήματα
 - β) Το πολιτισμικό περιβάλλον και τα τεχνουργήματα.
 - γ) Τα πολιτισμικά τεχνουργήματα.
3. Η πολιτισμική προσαρμογή
4. Πολιτισμός και οικολογία
5. Όροι παραγωγής και λειτουργίας της τεχνολογίας. Η διακίνηση των προϊόντων.

Θα προσπαθήσουμε έτσι να διεισδύσουμε στον τρόπο, με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το πολιτισμικό περιβάλλον. Πώς αυτοί προσπαθούν να φτιάξουν και να χρησιμοποιήσουν τα πολιτισμικά τεχνουργήματα ή άλλως κατασκευές και να κρατήσουν ένα μέρος στο οικολογικό σύστη-

μα. Πρέπει ακόμη να υπογραμμίσουμε ότι το θέμα μας έχει διττή όψη και συγκρουόμενες κατευθυντήριες γραμμές, εάν δεν υπάρχει ανάλογη προσοχή και κατάλληλος προγραμματισμός, σημείο στο οποίο νομίζουμε ότι πρέπει να δοθεί η ιδιαίτερη προσοχή για το νομό μας.

Εδώ εξ' αιτίας του φυσικού κάλλους και της μη εισαγωγής εισέτι της νέας τεχνολογίας είναι δυνατόν να γίνει ο ενδεδειγμένος προγραμματισμός για τη σωστή εισαγωγή της νέας τεχνολογίας, η οποία πρέπει να αδελφώνει τις δήθεν συγκρουόμενες κατευθυντήριες γραμμές.

Πρέπει δηλαδή:

1. Αφ' ενός μεν να τονίσουμε ότι η εισαγωγή της βιομηχανικής τεχνολογίας αναστατώνει και μαγνητίζει τον άνθρωπο ή καλύτερα υπογραμμίζουμε ότι θα πρέπει να πλησιάσουμε το θέμα και να καταλάβουμε το ρόλο που παίζει η μηχανή στον ανθρώπινο βιοτικό αγώνα και τη μάχη που πρέπει να δώσει ο άνθρωπος για να την προσαρμόσει στο περιβάλλον του και να μην την υιοθετήσει άκριτα. Η εισβολή της πάντως μεθοδική ή όχι, είναι αγαπητή στον άνθρωπο. Αυτή η έλξη έφερε εν πολλοίς την αλόγιστη χρήση και την εκτροπή από τα όρια, τα πλαίσια της θετικής πλευράς, δηλαδή όχι τη χρήση της, αλλά την κατάχρηση σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της χημείας, των χημικών προϊόντων κ.ό.

2. Αφ' ετέρου πρέπει να τονίσουμε ότι η πρώτη ανθρώπινη σκέψη και η εφαρμογή της που προέρχονταν από την περιβαλλοντολογική και πολιτισμική γνώση υπήρξε η βάση και ο πυρήνας, ο νους της βιομηχανικής τεχνολογίας. Η μετάβαση ή καλύτερα η τεχνική της μεταβάσεως από την προβιομηχανική στη βιομηχανική τεχνολογία (θετικά και αρνητικά σημεία), ο τρόπος και οι διαφορές δεν δύνανται ν' αναλυθούν σ' αυτήν την παρουσίαση. Θα αναφερθούν μόνο θάσεις παραμονής της προβιομηχανικής τεχνολογίας, όροι, συνθήκες που την επιβάλλουν, ως επίσης θα αναφερθούν και σημεία που φανερώνουν ότι όλος ο νους της βιομηχανικής τεχνολογίας ανήκει στην προβιομηχανική.

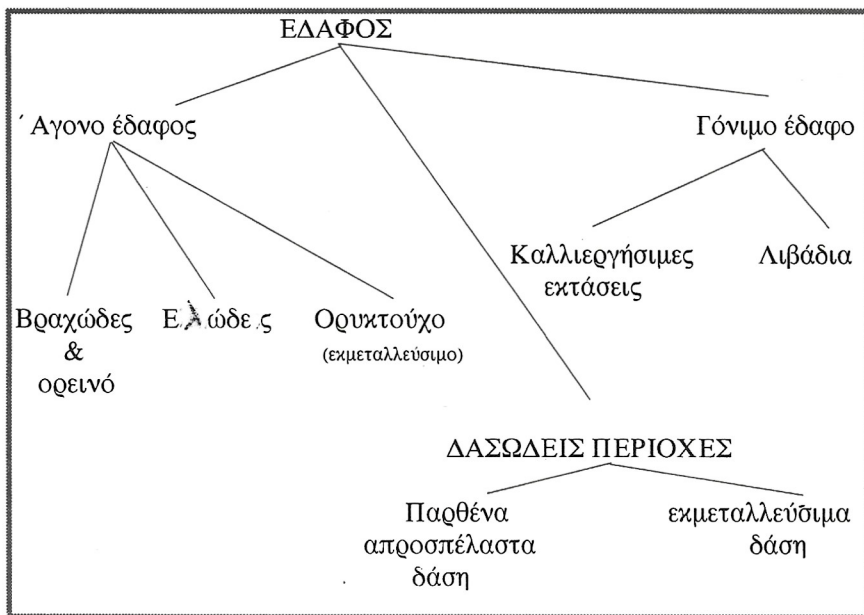
Ερχόμαστε τώρα στην εξέταση των επιμέρους:

1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου επί της γης.

- α) Ο "κόσμος".

Το ανθρώπινο γένος απολαμβάνει αγαθών κοινών και ειδικών. Αυτά είναι όλα όσα περιλαμβάνει ο "κόσμος" και ειδικότερα η ατμόσφαιρα με τη βιόσφαιρα: ο ουρανός - ατμόσφαιρα και αέρας, το νερό (ποτάμια, λίμνες, θάλασσες), το έδαφος και τα παραγόμενα, χλωρίδα και πανίδα².

Το έδαφος ειδικότερα επί του οποίου περισσότερο αποκτά κυριότητα ο άνθρωπος, διακρίνεται σχηματικά περίπου ως εξής:

Ο άνθρωπος επιδιώκει να δαμάσει και να θέσει στην υπηρεσία του το έδαφος (όπως και τον αέρα και τα νερά) με τη βοήθεια εργαλείων και μηχανημάτων, τα οποία με τη δύναμη του μυαλού του, την παρατηρητικότητα και τη συνδυαστική του φαντασία επινόησε και εξακολουθεί να επινοεί³. Εμείς εδώ δεν θα εξετάσουμε την πληθώρα των εργαλείων και μηχανημάτων, τα οποία παράγει μαζικά και διοχετεύει σ' όλα τα μέρη της γης η βιομηχανική και μηχανοκρατούμενη εποχή μας. Θα σταθούμε σε μερικά παραδείγματα που διατηρούνται ακόμη κάπου-κάπου σε ισχύ και είναι τα πιο ενδεικτικά της προβιομηχανικής τεχνολογίας και της κατασκευαστικής τεχνικής στην περιοχή της Ευρυτανίας.

β) Είδη και σχεδιασμοί.

Α) Εργαλεία κτήσεως και επεξεργασίας της πρώτης ύλης.

Παραλείπουμε εδώ τα κοινά κατά το πλείστον με άλλες περιοχές εργαλεία εξόρυξης και λάξευσης της πέτρας, που είναι απαραίτητα στην οικοδόμηση της οικίας, η οποία έρχεται και λογικά πρώτη στην εγκατάσταση και διαβίωση του ανθρώπου σε έναν τόπο. Τα εργαλεία αυτά είναι ο **λοστός**, η σιδερένια **βαρειά**, τα **κοπίδια**, το **σφυρί** του χτίστη, η **χτενιά** (είδος σφυριού με δόντια για το δαντελωτό σκάλισμα της πέτρας) κ.λπ. Θα εξετάσουμε μόνο μερικά εργαλεία κοπής του ξύλου και παραδείγματα κατασκευαστικής που παρουσιάζουν ιδιοτυπία.

α) Η κόφτρα

Μέχρι σήμερα και από πολύ παλιά αποτελούσε βασικό εργαλείο κοπής δέντρων και προμήθεια ξυλείας για την οικοδομική, τη θέρμανση και άλλες χρήσεις. Πρόκειται συνήθως για χαλύβδινο έλασμα μήκους 1,30-1,60 εκατ. πλάτους 20-25 εκατοστών (το πλάτος είναι μεγαλύτερο στο μέσον και μικρότερο στα άκρα) και πάχους 2-3 χιλιοστών με μεγάλα χαντρά δόντια στο κάτω μέρος και δύο ξύλινες κυλινδρικές χειρολαβές, από τις οποίες κρατούν και σύρουν την κόφτρα κάθετα προς το ξύλο (κορμό) που θέλουν να κόψουν. Για τη χρησιμοποίησή της εργάζονται δύο άνθρωποι ταυτόχρονα, που τραβούν εναλλάξ την κόφτρα προς το μέρος τους με ελαφρή πίεση προς το μέρος των δοντιών.

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιοχής είναι ότι για να έχει απόδοση η κόφτρα επιδιώκουν να είναι καλά “τρουχισμένη”, ακονισμένη με τη λίμα ή “πριάκονο” και να έχει τον απαραίτητο “αέρα” ή αυλάκι (τσιαπράκι) στο κάτω μέρος των δοντιών. Ο “αέρας” αυτός εξασφαλίζεται κατά το “τρούχισμα” από έμπειρο στο θέμα αυτό και κατά τρόπο ώστε η εγκοπή στον κορμό του ξύλου να είναι πλατύτερη από το πάχος του ελάσματος της κόφτρας για να μη “δαγκώνει” μέσα στο ξύλο, να πετά το πριονίδι και να προχωρεί γρήγορα η εργασία της κοπής. Προς τούτο με το “πριάκονο” ακολουθείται ειδική τεχνική: κατά το λιμάρισμα απωθούνται εναλλάξ τα δόντια προς τ’ αριστερά και τα δεξιά, ούτως ώστε να σχηματίζονται δύο σειρές με μικρό νοερό αυλάκι ανάμεσά τους.

β) Η τσεκούρα

Η τσεκούρα ήταν το δεύτερο εργαλείο, που χρησιμοποιούσαν μετά την κοπή των δέντρων με την κόφτρα. Η τσεκούρα ήταν πολύ μεγάλος και βαρύς μονός πέλεκυς, με τον οποίο πελεκούσαν εξωτερικά και έκαναν ορθογώνιο ή τετράγωνο τον κορμό (“τουμπρούκ”) που είχαν κόψει. Η κόψη της τσεκούρας ήταν περίπου 25 εκατοστά.

Τις τσεκούρες αυτές έφτιαχναν εντόπιοι σιδηρουργοί (“γύφτοι”).

γ) Το πριόνι

Εδώ δεν πρόκειται ν’ αναφερθούμε στους πολλούς τύπους πριονιών που είναι λίγο-πολύ κοινοί και γνωστοί, αλλά στο ιδιότυπο μεγάλο υλοτομικό πριόνι, που χρησιμοποιούσαν στην κατάφυτη από δάση Ευρυτανία για να βγάζουν γενική ξυλεία: **Πέταυρα** (πάχους 2 εκατοστών), **σανίδια** (πάχους 3 εκατ.), **καβρόνια** (οικοδομών, αμπελιών κ.λπ.) και **πόντους** (πάχους 8-10 εκατ. και πλάτους διαφόρου).

Το πριόνι αυτό είχε ένα ορθογώνιο ξύλινο πλαίσιο γύρω-γύρω διαστάσεων 1,60×0,90 μέτρων με μια κυρτή ξύλινη λαβή στο πάνω μέρος. Το χειριζόταν δύο ή τρεις άνθρωποι (οι δύο από το κάτω μέρος).

Αφού έκαναν το ξύλο (τον κορμό) ορθογώνιο με την τσεκούρα, το χάρωναν με “ράμμα” (= σπάγγο) βαμβακερό, βρεγμένο και βουτηγμένο

σε καρβουνόσκονη. Κατόπιν το έσκιζαν με το πριόνι για να βγάλουν την ξυλεία που ήθελαν. Το πλάτος του ελάσματος του πριονιού ήταν (στην κατάσταση της αγοράς του) 8 περίπου εκατ., το πάχος ήταν 1-2 χιλιοστά και τα δόντια μικρότερα από της κόφτρας, αλλά για το “τρούχισμά” τους χρησιμοποιούσαν την ίδια τεχνική.

δ) Κόσσιά

Είναι το γνωστό εργαλείο, είδος μεγάλου δρεπάνου με στειλιάρι και λαβή, για να κόβεται το τριφύλλι και το χορτάρι. Το ιδιαίτερο στην Ευρυτανία, που ανταποκρίνεται στην επινοητικότητα την κατοίκων της περιοχής, είναι το ειδικό “τρούχισμα” και “σφύρισμα” (σφυρηλάτηση) του λεπιδιού της κοσσιάς για να γίνει καταλληλότερο προς κοπή. Κατά τη σφυρηλάτηση και το λιμάρισμα καταβαλλόταν προσπάθεια όχι μόνο να γίνουν το έλασμα της κοσσιάς και η κόψη λεπτότερα, αλλά και να αποκτήσει το έλασμα κάποια κυματοειδή μορφή και κάποια “δόντια” που καθιστούν, όπως λένε, ευκολότερη και αποδοτικότερη τη χρήση αυτού του εργαλείου⁴.

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ

I. Ο άνθρωπος και η κατοικία του

1) Επιλογή πρώτων υλών

Το βασικό υλικό που χρησιμοποιείται για την κατασκευή της κατοικίας είναι, εκτός της ξυλείας, η πέτρα, την οποία παρέχει ο τόπος⁵ σε αφθονία και σε ποικίλα είδη, μαύρη μαλακή πέτρα, ασπρολίθη, άσπρη σκληρή πέτρα, στουρνναρόπετρα, σχιστολιθική πλάκα κ.λπ.

Από την ~~όλη~~ επιλογή της πρώτης ύλης αναφερόμαστε στο κατασκευαστικό υλικό της πέτρας, σημειώνουμε δε μόνο την επιλογή της πέτρας της στέγης. Για την κατασκευή στέγης γίνεται η επιλογή της σχιστολιθικής πέτρας (πλάκας), η οποία σχίζεται σε λεπτές φέτες.

Η επιλογή της σχιστολιθικής πλάκας γίνεται κυρίως λόγω της αντοχής της στις καιρικές συνθήκες (παγετός, βάρος χιονιού) οι οποίες κατέστρεφαν το κεραμίδι, το έσπαζαν και το πρόβλημα γινόταν ακόμη μεγαλύτερο με τη στερέωσή του με τη λάσπη. Τεχνική μη εφαρμόσιμη σε τόπους με αυτές τις κλιματολογικές συνθήκες, όπου το κεραμικό υλικό σπάζει και καθίσταται άχρηστο. Ο σημερινός τρόπος δεσίματος των κεραμιδιών φαίνεται κάπως να λειτουργεί σε περιοχές με παγετούς. Σε όλα αυτά φυσικά πρέπει να προστεθεί ο εύκολος πορισμός της πλάκας από το άμεσο περιβάλλον, ενώ τα κεραμίδια ήταν δυσεύρυτα λόγω υψηλότερου κόστους και έλλειψης αμαξιών οδών.

Η στέγη

Το σχήμα της στέγης

Η σχηματική κατασκευή της στέγης είναι η τετράριχτη ή τετρακλινή⁶. Η επιλογή του σχήματος οφείλεται στην αποφυγή πρωτίστως της οξυκορύφου στέγης, η οποία δύσκολα, αν όχι ακατόρθωτα, θα μπορούσε να καλυφθεί με την πέτρα-πλάκα, εάν εξεταστεί το θέμα από τεχνικής απόψεως. Διότι δεν είναι εύκολο να στερεωθούν οι πλάκες επάνω σε πολύ επικλινή επιφάνεια. Έπειτα αυτού του είδους το σχήμα είναι ευάλωτο στις δυσχερείς κλιματολογικές συνθήκες του τόπου. Στο σχήμα αυτό οι πλάκες θα παρασύρονταν από τους ανέμους, αλλά και το χιόνι.

Αλλά και η επιπεδόστεγη οικία είναι τύπος που δεν προσφέρονταν για τις κλιματολογικές συνθήκες αυτού του τόπου. Διότι αφ' ενός με ήταν δυσχερής ή υδατοστεγής κάλυψη ευρείας επιφάνειας αφ' ετέρου δε τα οικοδομήματα θα κατέρρεαν το χειμώνα λόγω της συσσώρευσης τεράστιων όγκων χιονιού.

Αδιάβροχες κατασκευές

Για την αδιάβροχη κατασκευή των κιριζιών και άλλων κατασκευών (δεξαμενών κ.λπ.) προσπάθησαν να φτιάξουν μείγμα αδιάβροχο και έτσι έφτιαξαν το “κιρέτσι” που γινόταν από τα εξής υλικά: από άμμο ψιλό πυριτόλιθου (στουρναρόπετρας) ή από άμμο, που τον μαζεύουν από την ακροποταμιά, και ασβέστη⁷. Τα υλικά αυτά ανακατεύουν με νερό. Η ποσότητα του νερού εξαρτάται από τη χρήση (επάλειψη ή κτίσιμο, χρίσμα). Η κατασκευαστική αυτού του είδους επινοήθηκε σε εποχή που δεν υπήρχε το σκυρόδεμα.

2. Τα ξυλοδέματα

Τα ξυλοδέματα ήταν απαραίτητα για την στερεότητα και την αντισεισμικότητα των οικοδομημάτων δεδομένου ότι η περιοχή είναι σεισμογενής.

Τα ξυλοδέματα ήταν ξύλινα ζωνάρια (σινιάζ) που έμπαιναν προς την έξω μεριά των τοίχων και σε απόσταση μισού μέτρου μεταξύ τους. Γίνονταν συνήθως από λεπτά επιμήκη ξύλα καταστανιάς ή κέδρου πλάτους 10 περίπου εκατ. και πάχους 2-3 περίπου εκατ. Αυτά έμπαιναν σε δύο σειρές (στη μέσα και στην έξω πλευρά του τοίχου) που συνδέονταν μεταξύ τους με καρφωμένο κάθετα προς αυτές ίδιο ξύλο (κλάπα) ανά 30-40 εκατ. περίπου. Πάνω από το ξυλόδεμα συνεχιζόταν κανονικά το χτίσιμο με πέτρα και λάσπη. Η αντοχή των οικοδομημάτων που διέθεταν καλή ξυλόδεση ήταν για την εποχή τους εκπληκτική.

Ο βαρελόλογος ή σταμνοθήκη

Η κατασκευή αυτή επέιχε θέση ψυγείου. Ο βαρελόλογος κατασκευα-

ζόταν πάντοτε σε βορεινό σημείο και υγρό μέρος, μέσα στον τοίχο χτισμένος, ενταχισμένος, είτε μέσα στην κατοικία ή σε τοίχο της αυλής. Ήταν δε έτσι κατασκευασμένος ώστε να υπάρχει παροχέτευση των υδάτων και βέβαια ιδιαίτερη προσοχή δινόταν στο σημείο αυτό, όταν η σταμνοθήκη χτιζόταν μέσα στο σπίτι. Για την επιτυχία του συστήματος κατασκευαζόταν επικλινές πεδίο με οπή ή με σχισμή κ.ο. για την παροχέτευση του νερού. Πολλές φορές ο βαρεολόγος συνδεόταν με τον πέτρινο νεροχύτη (πάνω ο βαρεολόγος, κάτω ο νεροχύτης) με το σκεπτικό της κοινής παροχέτευσης του νερού.

Το κασσόνι

Το κασσόνι νομίζουμε ότι είναι ένα, ευφυέστατης επινοήσης ξύλινο τεχνούργημα, του οποίου την πρώτη ύλη αποτελεί συνηθέστατα το έλατο σπανιότερα δε σανίδια ή καδρόνια από άλλο ξύλο. Τα ξύλα αυτά - όπως και όλα γενικώς τα ξύλα - για να έχουν αντοχή και να μη σαπίζουν ή “σαρκακώνονται” (για να μην τα τρώει το σκουλήκι) κόβονται μόνο το χειμώνα.

Το κασσόνι έχει συνήθως ορθογώνιο σχήμα. Το μήκος του ποικίλλει ανάλογα με το χώρο και τις ανάγκες, ενώ το πλάτος και το ύψος είναι περίπου 0,80 - 1 μέτρο. Χωρίζεται σε δύο ή τρία διαμερίσματα και τη φύλαξη κυρίως των τροφίμων (ιδίως του αλευριού και των οσπρίων), αλλά και των οικιακών σκευών κ.λπ.

Η κατασκευή αυτή έχει διπλό χαρακτήρα: τον πρακτικό και αναγκαίο της διαφύλαξης των βρωσίμων από τους αρουραίους⁸ αλλά και τον διακοσμητικό, της ομορφιάς του σπιτιού. Ο κώδικας της αισθητικής λειτουργεί σε όλη τη φασματική του διάσταση στη συγκεκριμένη και απομονωμένη μέχρι πρότινος περιοχή. Έτσι, ο,τιδήποτε δεν μπορούσε να αποτελέσει μέρος της διακόσμησης της οικίας εφυλάσσετο εκεί, όπως και στα “ντ’ λάπια”, ενώ και το ίδιο το κασσόνι συχνά έφερε εξωτερική διακόσμηση.

Τα “ντ’ λάπια”

Η κατασκευή αυτή είναι ευρύτατα γνωστή και είναι περιττό νομίζουμε να υπογραμμίσουμε ότι ακολουθεί το ίδιο σκεπτικό ακριβώς και σήμερα, όπως και παλαιότερα. Γι’ αυτό και θα περιοριστούμε να τονίσουμε ότι την αισθητική, μάλιστα την προηγμένη, φέρει μέσα του και την απεικονίζει με ξεχωριστό τρόπο ανάλογο με την ιδιοσυγκρασία του ο λαός στο θέμα κυρίως της διακοσμήσεως των ντουλαπιών και όχι στην πρακτική τους έκφραση, που διακατέχεται ακριβώς από το ίδιο σκεπτικό και οπωσδήποτε διαφέρει στην ύλη κατασκευής. Π.χ. στη συγκεκριμένη περιοχή ως καλύτερο ξύλο για την κατασκευή των εξωφύλλων θεωρείται το ξύλο από καστανιά, “δένδρο” (δρυ) ή πλατάνι, το οποίο χαράσσεται δυσκολότερα για τη διακόσμηση και δεν είναι τόσο άφθονο στην περιοχή όσο το έλατο.

Τα ντουλάπια⁹, τα οποία είναι ή εντοιχισμένα ή κρεμασμένα στους τοίχους ή (σπανιότερα) κατά το ήμισυ εντοιχισμένα, έχουν συνήθως ορθογώνιο σχήμα, ποικίλλουν σε μέγεθος και χωρίζονται σε διαμερίσματα με ράφια. Τα ντουλάπια συνήθως φέρουν δύο εξώφυλλα ξύλινα ολόκληρα, που κλείνουν προς το μέσον. Μέσα στο ντουλάπι κλείνουν ο,τιδήποτε θεωρούν ότι δεν συμβάλλει στη διακόσμηση του σπιτιού. Έξω από τα “ντ’ λάπια” αφήνουν μόνον μικρά όμορφα ξεχωριστά πράγματα, τα οποία διακοσμούν την κατοικία. Ακόμη και τα όμορφα νεροπότρηρα, ρακοπότρηρα, κ.ά εφυλάσσοντο εκεί για να αποφεύγουν τη σκόνη κ.λπ., ενώ βέβαια τα τοποθετούσαν σε “ντ’ λάπια” που τα μισά πάνω ξώφυλλα ήταν με τζάμια για να λειτουργούν θετικά στον κώδικα της διακόσμησης και της αισθητικής του εσωτερικού χώρου της κατοικίας.

Παραθύρες

Η παραθύρα είναι και αυτή ορθογώνια κατασκευή εντοιχισμένη. Πρόκειται συνήθως για μικρά ανοίγματα, τα οποία μέσα στο σπίτι κατασκευάζονται δίπλα στο τζάκι και ακριβώς κάτω από το πλάτωμά του (το πάνω μέρος του), το οποίο πάντοτε καλύπτεται με το κενό από την οικοδόσποινα “τζακόπανο”. Αυτό είναι με κοφτό κέντημα ή με σταυροβελονιά ή αλυσίδα ή ανεβατό κ.λπ. Οι παραθύρες γίνονται και σε άλλα μέρη του ίδιου τοίχου, όπου έχει κατασκευαστεί το τζάκι και είναι ανοίγματα μεγαλύτερα από εκείνα τα μικρά τα πλησίον του τζακιού ή και σε άλλα δωμάτια, εκτός της σάλας.

Λειτουργούν για την τοποθέτηση πραγμάτων πρώτης ανάγκης (π.χ. τοποθετούνται ο αναπτήρας και κατόπιν και τα σπέρτα, οι κουβαρίστρες κ.λπ).

Φυσικά δεν αναφέρουμε τις πολύ γνωστές κατασκευές όπως π.χ. τις πιατοθήκες, τα πιάτα, τα ξύλινα, τα πινάκια, τις γαβάθες κ.λπ.

II. Ο άνθρωπος και το ένδυμά του, οι κλινοστρωμένες κ.λπ.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα περιοριστούμε μόνο στο να υπογραμμίσουμε το πόσο χαρακτηριστικά αναφάνεται η επίδραση και λειτουργική απεικόνιση της κλιματογεωλογίας στις πληθυσμιακές μονάδες, η αμεσότητα, οι επιδράσεις του φυσικού περιβάλλοντος στον άνθρωπο¹⁰ με την τεχνική του τραγόμαλλου, (“τραόμαλλο”, γιδίσιο μαλλί), χωρίς βέβαια να νομισθεί ότι δεν υπάρχει η τεχνική του μαλλιού του προβάτου. Την τεχνική αυτή έχει γεννήσει η ανάγκη προστασίας του ανθρώπου από τη βροχή και το τσουχτερό κρύο, επειδή είναι αδύνατο να διαπεράσει η βροχή και το κρύο το τραγόμαλλο. Πρόκειται για ένα είδος τεχνικής που υπαγορεύεται και από τη γεωλογία του τόπου. Το ορεινό έδαφος με την υπέροχη για τα αιγοειδή βλάστηση και την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας των αιγών οδήγησε στην

παρατήρηση και αξιοποίηση αυτού του μαλλιού και στην κατασκευή όχι μόνο ενδυμάτων, ιδίως ανδρικών, αλλά και κλινοσκεπασμάτων, κυρίως δε κλινοστρωμών, οι οποίες σε παλαιότερα χρόνια λειτουργούσαν ως κλί-νες και αποτελούσαν το τεχνούργημα που δεν το διαπερνούσε η υγρασία όχι μόνο της ατμόσφαιρας σ' ένα τόπο κατάφυτο με έλατα, πλατάνια κ.λπ. και οργιώδη βλάστηση με πολλά νερά αλλά και η υγρασία από το χωματέ-νιο δάπεδο, αφού αυτό σχεδόν πάντα σε παλαιότερες εποχές δεν ήταν ξύλινο.

Δεν θα ~~μπερδεύουμε~~ ^{μπερδεύουμε} στην κατεργασία του τραγόμαλλου, η τεχνική της οποίας είναι γνωστή, αφού η ίδια τεχνική έχει τροφοδοτήσει και τη βιοτε-χνική και βιομηχανική επεξεργασία του μαλλιού γενικώς, όπως είναι γνω-στό. Φυσικά πρέπει να τονισθεί ότι η τεχνική του πλαστικού, η οποία έχει υιοθετηθεί κυρίως για το αδιάβροχο ένδυμα και γενικότερα η εισαγωγή του πλαστικού στη ζωή του ανθρώπου και οι θετικές και αρνητικές παράμε-τροι, που ουσιαστικά έχουν εξαφανίσει την ιδιομορφία και γενικότερα το νου κάθε τύπου, δεν θα εξετασθεί εδώ¹¹.

Η τεχνική λοιπόν του μαλλιού γενικότερα και ειδικότερα του τραγό-μαλλου αποτελούσε το μοναδικό είδος ένδυσης (με τη γενικότερη έννοια του όρου) της περιοχής, αφού δεν υπήρχε η καλλιέργεια και επεξεργασία του βαμβακιού και του λιναριού.

Η ανάγκη επεξεργασίας και κατασκευαστικής του μαλλιού (εκτός των πρώτων μερών επεξεργασίας: πλύσιμο, ξάσιμο, γνέσιμο - νηματοποίηση, τα οποία στις τεχνικές ακολουθούν τις ίδιες κατασκευαστικές μεθόδους και μεθόδους μεταποίησης αυτού με την ύφανση σε ρουχισμό, κατασκευα-στικές που δεν θα αναλυθούν εδώ ως ευρύτερα γνωστές) μεταποιημένου ε-γέννησε, τις προβιομηχανικές τεχνικές μονάδες του “μαντανιού” και της “νεροτριβής”, βιοτεχνικές μονάδες επεξεργασίας ρουχισμού. Εδώ θα πε-ριορισθούμε στις ιδιαιτερότητες της τεχνικής που έχει εισαγάγει και ανα-πτύξει η συγκεκριμένη πολιτισμική μονάδα, οι οποίες θα αναφερθούν στα επόμενα κεφάλαια. Στο σημείο αυτό αναφέρουμε μόνο από την τεχνική της βαφικής τις φυσικές και ανεξίτηλες βαφές^{11α} που ο άνθρωπος από το ά-μεσο περιβάλλον του βρήκε και χρησιμοποίησε, όπως τα βαλανίδια για το ανοικτό καφέ και ανάλογα με την ποσότητα αποχρώσεις του, το ριζάρι για το κόκκινο, τα κρομμυδόσσοφλα για το κίτρινο, τα καρυδόσσοφλα για το μαύρο χρώμα, αλλά και από τις μη φυτικές λ.χ. τον “πίνο” (που μένει στο νερό που βράζουν τα μαλλιά για να τα καθαρίσουν) για το σκούρο χρώμα γαλάζιου και για συμπλήρωμα του μαύρου.

III. Άνθρωπος και νερό, ύδρευση, αυλάκι - “νιραγώγια”

Ο τόπος μας διαθέτει άφθονα νερά, αλλά και δύσκολο έδαφος και κλιματολογικές συνθήκες. Παράγοντες που επέβαλαν προσοχή και την ιδιαίτερη τεχνική που εφάρμοσε η υπό εξέταση πληθυσμιακή μονάδα για την παροχέτευσή τους τα “νιραγώγια”¹².

Η τοποθέτηση από την επίσημη γενική επιστημονική εφαρμογή τεχνικής στην ορεινή Ευρυτανία πηλίνων σωλήνων αντί για τα “νιραγώγια” ήταν ανεπιτυχής γιατί έσπαζαν διαρκώς από τον παγετό. Η τεχνική λοιπόν αυτή είναι μια βιώσιμη τεχνική της περιοχής του υπό έρευνα χώρου.

Η παροχέτευση του νερού με τα “νιραγώγια” - αυλάκια, μελετημένη και προσαρμοσμένη στις κλιματολογικές συνθήκες, αποτελούσε το μόνο τεχνικό μέσο που άντεχε στον παγετό.

Η όλη τεχνική έχει ως εξής:

Το νερό φεύγοντας από τις βρύσες και τις ποτίστρες οδηγείται με αυλάκι στη στέρνα ή γούρνα που κατασκευάζεται με πέτρα και λάσπη¹³, σπανιώτερα με κερέτσι και αργότερα με τσιμέντο. Ως είναι φυσικό, συνήθως φρόντιζαν η κατασκευή αυτή να γίνεται κοντά στην πηγή για να μην υπάρχει απώλεια νερού λόγω απορροφήσεως του εδάφους ή εξάτμισης.

Το στόμιο της στέρνας φράζονταν συνήθως με μεγάλη πέτρα που τρυπούσαν στη μέση για να περνάει και να διοχετεύεται το νερό. Την πέτρα αυτή ονομάζουν “απολύστρα”. Το άνοιγμα της “απολύστρας” έφραζαν με ένα ξύλο, που ήταν μακρύ και μυτερό μπροστά, για να μπορεί δε να εφαρμόζει καλά τύλιγαν το μυτερό μέρος με πανί. Το ξύλο αυτό ονομάζουν “απολυστρόξυλον”.

Με την τεχνική αυτή, απλή, αλλά αποτελεσματική, σχεδόν καθόλου νερό δε χανόταν¹⁴ και όπως γίνεται σαφές το κόστος σχεδόν ήταν ανύπαρκτο, ενώ το αποτέλεσμα της τεχνικής ακέραιο. Η τεχνική αυτή φαίνεται ότι αποτελούσε κατά κάποιον τρόπο τον πρόδρομο των βαλβίδων.

Από την απολύστρα της γούρνας ξεκινούν αυλάκια για τη διανομή του νερού στα κτήματα. Από τα κύρια αυλάκια ξεκινούν τα λεγόμενα “νιραγώγια” (νεραγώγια), δηλαδή μικρότερα αυλάκια. Τα αυλάκια και τα “νιραγώγια” είναι κατασκευασμένα με πέτρες και χώμα¹⁵ ή και κερέτσι σπανιώτερα. Στα πιο επικίνδυνα μέρη η κατασκευή γινόταν οπωσδήποτε με κέρετσι.

Σε μέρη που ήθελαν να τα καταστήσουν υδατοστεγή χρησιμοποιούσαν “χορταρίδες” (αγριοβρώμη) ή “μπλάνες” (κομμάτια υγρού ~~χ~~ώματος με ριζωμένο ~~χόρτο~~) και “γλίνα” (είδος υγρού αργολοειδούς χώματος - πηλού μαύρου ή καφέ). Την τεχνική αυτή χρησιμοποιούσαν κυρίως στις “κόφτρες”, που αποτελούσαν τον τόπο αλλά και τον τρόπο αλλαγής κατεύθυνσης διαδρομής του νερού, άμα θέλουν ν’ αλλάξουν τη διανομή ή να οδηγήσουν αλλού το νερό.

Όπως ήδη έχουμε υπογραμμίσει και δύναται να παρατηρηθεί, η παροχέτευση του νερού με τα αυλάκια και νεραγώγια είναι ανθεκτική στον παγετό σε αντίθεση με την επίσημη τεχνική της τοποθέτησεως των πηλίνων σωλήνων που ήταν ανεπιτυχής αφού εθραύονταν από τον παγετό.

Οι μεταγενέστερες τεχνικές των πλαστικών ή τσιμεντένιων σωλήνων είναι λύση αλλά έχουν και αυτές μειονεκτήματα. Ίσως δε το συγκεκριμένο τεχνούργημα από πλαστικό να δύναται να καταμετρηθεί - στις ελάχιστες ενεργητικές πτυχές της εισόδου του πλαστικού στον βίο του λαού, ιδιαίτερα των πληθυσμιακών μονάδων του αγροτικού τύπου, όπου η εισαγωγή αυτού έχει πάρα πολλές αρνητικές πλευρές στις δημιουργικές πτυχές της ομάδος¹⁶.

IV. Ο άνθρωπος και η τρροφή του

Οι πληθυσμιακές μονάδες της περιοχής μας είναι γνωστό ότι μέχρι προτινος ετρέφοντο κυρίως από τα παραγόμενα από τη γη, την κτηνοτροφία, το κυνήγι και την αλιεία, δηλαδή ό,τι πρόσφερε ο τόπος άμεσα, σπανίως δε, ιδίως παλαιότερα, δια της μεταφοράς προϊόντων από άλλες γεωγραφικές μονάδες και εμπορικά κέντρα. Άλλωστε η παραγωγή εκινείτο σχεδόν αποκλειστικά μέσα στο οικονομικό σύστημα της αυτάρκους οικιακής οικονομίας¹⁷.

Για την υπαγωγή όμως του πλούτου αυτού στη διάθεση του ανθρώπου δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν εργαλεία για την παραγωγή ή και μεταποίηση των παραγομένων. Τα περισσότερα, αν όχι όλα, από τα τεχνουργήματα αυτά είναι τα γνωστά σε όλους τους τόπους (π.χ. τσάπα, τσαπί - αξίνα, δικέλι, σκαλιστήρι, αλέτρια - δίφτερα). Έτσι αναφερόμαστε μόνο σ' αυτά που έχουν τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά του τόπου.

1. Η μυλόπετρα του νερόμυλου

Έτσι στο νερόμυλο - αλευρόμυλο, του οποίου την κατασκευαστική δεν αναφέρουμε εδώ¹⁸⁹, οι ντόπιοι τεχνίτες γνωρίζοντας την πάνω μυλόπετρα ελαφρότερη με την παρεμβολή "σιούμελης" (ελαφρής) πέτρας ή ξύλινου κεντρικού τμήματος, που σφίγγονται με σφήνες από ξύλο πλατάνου που παρεμβάλλονται στα κενά του πυριτόλιθου (στουρναρόπετρας και των δύο σιδερένιων στεφανιών που περιβάλλουν τη μυλόπετρα). Η τεχνολογική αυτή μορφή, κατασκευαστική του τεχνουργήματος βοηθάει να κινείται ευκολότερα και με λιγότερο νερό ο μύλος και να μη διακόπτεται η εργασία του μύλου κατά τη θερινή περίοδο από τη μείωση του νερού.

2. Η "κρέμαση"

Έχουμε επίσης την τεχνική της "κρέμασης". Την εξασφάλιζαν αναζητώντας πολύ επικλινή θέση και μεγάλο ύψος για την τοποθέτηση της "κά-
Εκαλά τα χαρακτηριστικά του τόπου κατασκευάζουν

λανης” του μύλου. “Κρέμασ~~η~~” καλείται το ύψος από το “σιφούνι” μέχρι την κορυφή της κάλανης²⁰, συνήθως 8-10 μέτρα, αλλά και με μεγαλύτερο ύψος. Η τεχνική αυτή του ύψους μπορούσε να διαφοροποιηθεί κοντά στα ποτάμια, όπου το νερό ήταν άφθονο.

3. Πολλαπλή χρήση του ίδιου νερού

Η ιδιάζουσα τεχνική των Ευρυτάνων υπάρχει και στην εκμετάλλευση του ίδιου νερού με την τοποθέτηση κατά σειρά των τεχνουργημάτων, βιοτεχνικών μονάδων και την κατασκευαστική και λειτουργία τους με το ίδιο νερό της πηγής. Έτσι εξασφαλίζεται η κίνηση του μύλου. Κατόπιν το ίδιο νερό του μύλου χρησιμοποιείται συχνά με την ευρυτανική κατασκευαστική για να κινήσει το “μαντάνι” ή τη νεροτριβή^{20α}. Η νεροτριβή στην Ευρυτανία, τοποθετημένη κάτω από το μύλο, κατασκευάζεται συνήθως από σχιστολιθικό πέτρωμα κομμένο σε πλάκες που είναι συνδεδεμένες, με κονίαμα (κερέτσι και μεταγενέστερα τσιμεντοκονίαμα). Η κάλανη κατασκευάζοταν από κορμό ελάτου ή αργότερα από τσιγκο-λαμαρίνα.

Πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι το τεχνολογικό αυτό συγκρότημα δεν αφορά μόνο τις βιοτεχνικές μονάδες επεξεργασίας κυρίως των δημητριακών καρπών, αλλά και της επεξεργασίας προϊόντων από μαλλί.

Αλλά στο όλο τεχνικό συγκρότημα υπάγονται και οι “ποτίστρες” για να πίνουν νερό τα ζώα. Αυτές κατασκευάζονται από λαξευμένους κορμούς δέντρων (ελάτου) που τοποθετούνται ακριβώς μετά την πηγή, στη συνέχεια της πηγής. Έτσι το νερό της πηγής χρησιμοποιείται πρώτα ως πόσιμο από τον άνθρωπο, περνάει κατόπιν στις “ποτίστρες” που ποτίζονται τα ζώα και στη συνέχεια διοχετεύεται στο μύλο κ.λπ. Για να έρθει το νερό στην κάλανη χρησιμοποιείται πάλι άλλο τεχνούργημα, ο “κάλανος”²¹ που ήταν πελεκημένος κορμός δέντρου. Γίνεται σαφές πόσο η συγκεκριμένη πληθυσμιακή μονάδα έχει προσαρμόσει την τεχνική - τεχνολογία της στις συνθήκες και τις απαιτήσεις του τόπου.

4. Ο λούρος

Είναι άλλο τεχνούργημα, απλό, αλλά απόλυτα απαραίτητο για να τινάζουν τα κάστανα και τα καρύδια, την κύρια παραγωγή του τόπου. Είναι κλάδος, από μέλεγο ή καστανιά ή μεράντζα, επιμήκης. Για να φτιάξουν το λούρο φροντίζουν ένα κλάδο από τα πιο πάνω δέντρα μέχρι να πάρει το μήκος που θέλουν. Για το σκοπό αυτό περιποιούνται τον κλάδο, κλαδεύοντας τα γύρω και κάτω παρακλάδια, για να μεγαλώνει. Όταν ο κλάδος είναι έτοιμος, κόβεται και κατόπιν ξηραίνεται. Για να γίνει αυτό, τον τοποθετούν σε ίσιο έδαφος, τον απλώνουν πιέζοντάς τον κάτω με πέτρες για να γίνει απολύτως ίσιος.

Άνθρωποι και φωτιά

Ο άνθρωπος της συγκεκριμένης γεωγραφικής χώρας πλησίασε τη φω-

τιά και επέτυχε παραγωγή και ενίσχυσή της με εντόπια υλικά και με μέσα που επινοεί.

1. Άναμμα της φωτιάς

Με την στουρναρόπετρα (πυριτόλιθο) και τον πριόβολο παράγεται με την τριβή σπινθήρας και άναμμα φωτιάς με τη μεσολάβηση συχνά και της ίσκνας, που προέρχεται από εκφύματα δένδρων, κυρίως πλατανιών.

2. Καλάμι για την αναρρίπση της φωτιάς

Μέχρι σήμερα έχουμε σε χρήση στην πληθυσμιακή μας μονάδα ένα απλό τεχνούργημα για την αναρρίπση, το δυνάμωμα της φωτιάς. Πρόκειται για το “καλάμι”, που η τεχνική του έχει ως εξής: Παίρνουν ένα καλάμι μήκους ογδόντα εκατοστών, το τρυπούν εσωτερικά, δηλαδή το κουφαίνουν, το αδειάζουν συνήθως με μια τουφεκόβεργα. Κατά το κούφωμα του καλαμιού γίνεται προσπάθεια ώστε το ένα άνοιγμα, η κάτω οπή του, να είναι μικρότερη και η επάνω να είναι πλατύτερη. Κατά τη χρήση του φυσούν τη φωτιά από το πλατύτερο μέρος που αποτελεί και το στόμιο του εργαλείου. Έτσι ο αέρας εκτοξεύεται με πίεση από το μικρότερο στόμιο και αναρριπίζεται εύκολα η πυρά.

Εάν παρατηρήσει κανείς τα αποτελέσματα του απλού αυτού τεχνουργήματος, νομίζουμε ότι θα σταθεί με αρκετή περίσκεψη στην καθαρότητα και πρακτικότητα του ευρυτανικού μυαλού.

ζ) Ο πάφιας

Είναι κομμάτι ψευδαργύρου τετράγωνο ή στρογγυλό που η διάμετρός του είναι μεταλύτερη από της χύτρας (τέντζερη, κατσαρόλας, κακαβιού) που φέρει μια μεγάλη οπή στο μέσον απ’ όπου περνά η φωτιά. Το απλό αυτό εργαλείο τοποθετείται στην πυροστιά για να μην μαυρίζει η χύτρα από την κάπνα των ξύλων που καίγονται.

Τα απλά αυτά τεχνουργήματα εντάσσονται στον κύκλο. Θα λέγαμε των λειτουργιών της φωτιάς στην υπηρεσία του ανθρώπου. Τη συμπεριφορική αυτή φασματική διάσταση του ανθρώπου υπογραμμίζουν τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται και εμφανίζουν την αντιμετώπιση των αναγκών του στη ⁴⁴σπίτιση, θέρμανση, ενώ παρουσιάζεται κώδικας συμπεριφοράς για την καθαριότητα και την καλαισθησία, όπου διαφαίνεται ο τύπος της οικονομίας.

Επικοινωνία και μεταφορά

Μέχρι της εισόδου του αυτοκινήτου στα ορεινά χωριά μας με τη διά-
νοιξη δικτύου αυτοκινητοδρόμων²³ η μεταφορά και επικοινωνία στη γεω-
γραφική αυτή χώρα γίνονταν κυρίως με τα ζώα (μουλάρια, γαϊδούρια, σπανιώτερα άλογα).

Για τη φόρτωση και μεταφορά των αγαθών χρειαζόταν συχνά ειδική στερέωση του σαμαριού, που την πετύχαιναν με πρόσδεσή του και στα δύο

μπροστινά πόδια του ζώου, ούτως ώστε να μη φεύγει το σαμάρι στους πολύ ανηφορικούς φιδωτούς δρόμους. Ενώ δε, για τη φόρτωση των ζώων γενικά χρησιμοποιούσαν το γνωστό σκληρό “κανναβίδι”²⁴ την πρόσθετη αυτή στερέωση του σαμαριού, χρησιμοποιούσαν μαλακά σχοινιά ή ταινία, προκειμένου να μην πληγώνεται το ζώο.

Διαφορετικό επίσης υλικό χρησιμοποιούσαν για τη μεταφορά αγαθών στην πλάτη. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιείται το γιδίσιο κλωσμένο μαλλί με το οποίο φτιάχνουν την “τριχιά” η οποία είναι πλεγμένη σαν “κοτσίδα”. Την τριχιά την φτιάχνουν οι γυναίκες, μάλιστα ανάλογα με τη χρήση, την περίπτωση και το είδος είναι και τα χρώματα που χρησιμοποιούν, καθώς και το πάχος της.

Καζιάκα

Με την καζιάκα μεταφέρουν πέτρες χώμα και άλλα βαρειά υλικά. Αυτή μοιάζει πολύ με φορείο και η τεχνική της είναι απλή. Πάνω σε δύο ορθογώνια ή κυλινδρικά ξύλα μήκους 1,50 μέτρου περίπου καρφώνονται καθέτως στο μέσον σανίδα σε σχήμα τετράγωνο περίπου και συχνά ένα περβάζι γύρω, ενώ οι άκρες των δύο αρχικών ξύλων διαμορφώνονται σε κατάλληλες χειρολαβές. Επάνω και μέσα στην καζιάκα τοποθετούν τα βαριά αντικείμενα που μεταφέρουν δύο άνθρωποι. Ενίοτε στην καζιάκα προσθέτουν και 4 ξύλινα πόδια για να ξεκουράζονται κατά τη μεταφορά.

Καροτσίνι

Το γνωστό τριγωνόσχημο περίπου μεταλλικό καροτσάκι (χειράμαξα) με τη ρόδα στην οξεία γωνία του εχρησιμοποιείτο και στην Ευρυτανία για τη μεταφορά υλικών από ένα άτομο. Όμως σε παλαιότερες εποχές, όταν η προμήθεια ή η κατασκευή σιδερένιου “καροτσιού” ήταν δύσκολη, οι επινοητικοί κάτοικοι το κατασκεύαζαν εξ ολοκλήρου από ξύλο. Ακόμη και ο τροχός ήταν ξύλινος και τον κατασκεύαζαν οι ίδιοι. Το πολύ - πολύ να κάρφωναν μια λαμαρίνα στην περιφέρειά του για να είναι περισσότερο ανθεκτικός.

Μαγγάνι

Η μεταφορά οικοδομικών υλικών γινότανε και με το “μαγγάνι”. Είναι ένα τεχνούργημα που χρησιμοποιείται για να διευκολύνει τις μεταφορές σε απότομα, ορεινά μέρη με απότομες χαράδρες. Το σκεπτικό του στηρίζεται στη λύση του προβλήματος με συνδυασμό του μαγγανιού²⁵, που είναι όμοιο με το μαγγάνι του πηγαδιού που περιστρέφεται ανεβάζοντας το νερό, και της τροχαλίας. Έχει δημιουργηθεί έτσι το τεχνούργημα, ώστε με την τροχαλία πάνω σε σύρμα και με κίνηση του μαγγάνου μετέφεραν τα υλικά. Με αυτό τον τρόπο τα υλικά έφθαναν ευκολότερα στον τύπο της οικοδομής. Αντιλαμβάνεται κανείς τη διαφορά της μεταφοράς²⁶ με τα χέρια ή

την πλάτη και ιδίως όταν πρόκειται για απόκρημνα μέρη, όπου δεν ήταν δυνατή η χρήση της καζιάκας ή του καροτσινιού.

Υγιεινή - Καθαριότητα και άνθρωπος

Γίνεται σαφές ότι εδώ περιοριζόμαστε στις γενικές προδιαγραφές του θέματος και δεν θα υπεισέλθουμε σε τεχνουργήματα όπως π.χ. το “κασσόνι”, που επενδύεται με ψευδάργυρο ή λαμαρίνα για την αποφυγή των ποντικών και τη διαφύλαξη των τροφίμων κ.λπ., αλλά στον καθαρισμό της κατοικίας και του ρουχισμού με απλά μέσα, τα οποία κατέληξαν σε εργαλεία, όπως είναι το σκούπισμα του σπιτιού με “λατσούδες” (κλωναράκια από έλατο) και το “κοφίνι ή κάσα”^{26α} για το πλύσιμο του ρουχισμού.

Ειδικότερα για το “κοφίνι” η νοικοκυρά έβραζε νερό και χρησιμοποιούσε καθαρή στάχτη, που είχε μαζέψει από το τζάκι. Έβρεχε τα ρούχα και άρχιζε να τα στρώνει μέσα στο “κοφίνι” (Καλάθα, κόφα ψάθινη ή ξυλόκασα) και στη συνέχεια έριχνε στάχτη, κατόπιν άπλωνε άλλο ρούχο και πάλι έριχνε στάχτη, κατόπιν άπλωνε άλλο ρούχο και πάλι έριχνε στάχτη κ.ο.κ. μέχρι να γεμίσει το “κοφίνι”. Τα άφηναν εκεί για να μουςκέψουν πολύ για να καθαρίσουν.

Στη συνέχεια πήγαιναν στο ποτάμι, στο ρέμα ή στην πηγή, τα έπλεναν, τα ξέβγαζαν και τα άπλωναν. Με στάχτη βρασμένη (αλισίβα) πλένουν και τρίβουν ακόμη και τα οικιακά σκεύη (κατσαρόλες, πιάτα, μαχαιροπήρουνα κ.λπ.). Τούτο βεβαίως αποτελούσε κανόνα σε παλαιότερες εποχές, όταν το σαπούνι ήταν ακριβό και η οικιακή οικονομία αυτάρκης και κλειστή. Μάλιστα καλύτερη στάχτη ήταν η άσπρη πουρναρίσια, που έβγαине από την καύση πουρναρόξυλων.

2. Τα Τεχνουργήματα και το περιβάλλον

α) Τα τεχνουργήματα και το φυσικό περιβάλλον

Η πληθυσμιακή μας μονάδα ζει σε μια περιοχή με αρκετές βροχές και αρκετά κυμαινόμενες θερμοκρασίες, αλλά και γενικότερα κάτω από δυσμενείς συνθήκες (υγρές περιοχές, πάγος το χειμώνα). Είναι μια ορεινή περιοχή, όπου η ανθρώπινη επιβίωση έχει πιο μεγάλη δυσκολία²⁷, γιατί το φυσικό περιβάλλον θέτει μεγάλες απαιτήσεις σε αυτούς που προσπαθούν να το εκμεταλλευθούν. Εδώ τις λύσεις προσπαθεί να δώσει ο άνθρωπος με την εφευρετικότητα του μυαλού του και με την τεχνολογία.

Το περιβάλλον μας δηλαδή είναι ένας τραχύς γεωφυσικός χώρος, που είναι ελάχιστα επιεικής στους ανθρώπους που προσπαθούν να επιζήσουν μέσα σ’ αυτόν. Είναι μια γεωγραφική χώρα και καλύπτεται από χιόνι (συχνά για αρκετούς μήνες), που απορρίπτει αρκετά πράγματα από την ανάπτυξη της γεωργίας. Ελάχιστα οπωροφόρα δέντρα αναπτύσσονται (π.χ. καστανιές, καρυδιές), ενώ δεν μπορούν ν’ αναπτυχθούν τα εσπεριδοειδή

και η ελιά επειδή δεν τα αφήνουν οι κρύες θερμοκρασίες. Αλλά και εκείνα τα δέντρα που αναπτύσσονται πολύ συχνά δεν καρποφορούν, διότι τα καταστρέφει ο πάγος κατά την ανθοφορία τους. Επίσης δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τα μεγάλα γεωργικά μηχανήματα εξαιτίας των εδαφολογικών συνθηκών και των μικρών και διάσπαρτων καλλιεργήσιμων εκτάσεων.

Αυτό το τραχύ και δυσμενές περιβάλλον προσπαθεί με τ' αναφερόμενα, γνωστά κατά κανόνα, τεχνουργήματα, αλλά και με την προσαρμογή της τεχνικής στις τοπικές συνθήκες και με ειδική κατασκευαστική να εκμεταλλευθεί η συγκεκριμένη πληθυσμιακή μονάδα.

Κατωτέρω θα έλθουμε στην ανάλυση ορισμένων παραδειγμάτων για την καλύτερη προσέγγιση του θέματος.

α) Κλιματολογικές συνθήκες

Η θερμοκρασία και οι πηλίνες σωλήνες

Παλαιότερα το σύνθημα υλικό των σωλήνων υδρεύσεως και αποχετεύσεως αποτελούσε ο πηλός και γενικότερα η όλη τεχνική ανήκε στην κεραμοτεχνική. Για τον συγκεκριμένο όμως γεωγραφικό χώρο αυτοί οι σωλήνες ήταν ακατάλληλοι, γιατί οι χαμηλές χειμερινές θερμοκρασίες επέφεραν το σπάσιμό τους. Έτσι η εξεταζόμενη ομάδα προσήγγισε το πρόβλημα και έδωσε λύση με τη δική της τεχνολογία. Χρησιμοποίησε την πέτρα και την τεχνική της λιθοκατασκευής, με το τοπικό κονίαμα ("κιρέτσι"). Με αυτόν τον τρόπο κατασκεύαζαν μικρά ή μεγαλύτερα τετράγωνα αυλάκια ανοιχτά στο επάνω μέρος ή καλυπτόμενα με επίπεδες πέτρες (πλάκες) κινητές, ούτως ώστε να είναι δυνατός ο καθαρισμός του αυλακιού. Επειδή η τεχνική αυτή ήταν δαπανηρή, η χρήση της περιοριζόταν στα υδραγωγεία ή σε μικρά αποχετευτικά αυλάκια. Για την άρδευση χρησιμοποιούσαν συνήθως απλά χωμάτινα αυλάκια με πέτρες στο εξωτερικό μέρος και με επάλειψη "γλίνας" ενίοτε στη μέσα μεριά.

β) Γεωλογία - Έδαφος

Το ορεινό του εδάφους και ο μεγάλος κάθετος διαμελισμός συντελούν στην έλλειψη πεδινών εκτάσεων. Υπάρχουν μόνο μικρές οροπεδιακές νησίδες και στενές απροσπέλαστες "πεζούλες" για γεωργική καλλιέργεια. Το έδαφος αυτό έφερνε μεγάλες δυσκολίες στην είσοδο της νέας τεχνολογίας των γεωργικών μηχανημάτων²⁸ για διάφορους λόγους, αλλά και έλλειψι καταλλήλων δρόμων.

Σήμερα ακόμη δεν υπάρχουν για όλα τα χωριά συγκοινωνία και επικοινωνία όλο το έτος. Στα πλείστα δε, δεν υπάρχει εσωτερικό συγκοινωνιακό δίκτυο εντός των τοπικών συνοικισμών και εκτάσεων των γεωγραφικών μονάδων.

Από το όλο φάσμα του θέματος περιοριστήκαμε στο τεχνουργήμα που είχε επινοήσει η πληθυσμιακή μονάδα της ορεινής περιοχής πάνω από τον

Τόρνο προς αντιμετώπιση του προβλήματος της μεταφοράς οικοδομικών υλικών σε απόκρημνους τόπους για το ζωτικό θέμα της κατασκευής κατοικίας. Για τη μεταφορά των βαριών υλικών εκεί αναπτύχθηκε ένα μέσο μεταφοράς προσαρμοσμένο στο φυσικό περιβάλλον, που αποτελείται από μεγάλα φαράγγια και χαράδρες και όπου το έδαφος είναι πολύ επικλινές. Πρόκειται για φτηνό (για το ειδόσημα των αγροτών) τεχνούργημα το “μαγγάνι”, όπως ήδη έχουμε αναφέρει. Μέχρι της δημιουργίας του κουβαλούσαν τα υλικά στην πλάτη ή στον ώμο. Έτσι οι κάτοικοι προσήρμοσαν τ’ αυτοτελή αυτά εργαλεία κι έφτιαξαν μια μηχανή που κινείται με το χέρι αλλά τους διευκολύνει.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε τον τρόπο εξαπλώσεως των τεχνουργημάτων. Τα μηχανήματα αυτά, που τους ενδιαφέρουν για να τ’ αποκτήσουν, τα αντιγράφουν και τα κατασκευάζουν συνήθως οι ίδιοι, εφόσον μπορούν. Έτσι πολλά από τα τεχνουργήματα δεν αποτελούν είδη της ευρύτατης οικονομίας της αγοράς²⁴, δεν ταξινομούνται στη διακίνηση προϊόντων κ.λπ. Όσοι βλέπουν το τεχνούργημα και κερδίζει το ενδιαφέρον τους, το αποκτούν δια της κατασκευής περισσότερο παρά δια της αγοράς.

Η κατασκευή αυτή παίρνει έκταση και διαδίδεται σε όλη τη γεωγραφική τοπική χώρα και στην πλησίον απ’ αυτή. Όχι μόνο όποιος το βλέπει έχει γνώση αυτού, αλλά και ο ένας από τον άλλο πληροφορείται και κατασκευάζει ο ίδιος ή δίνει παραγγελία προς κατασκευήν του τεχνουργήματος.

Βέβαια γίνεται σαφές ότι η προσπάθεια κατασκευής του τεχνουργήματος αντανάκλα την εξυπνάδα και την πολιτισμική γνώση της ομάδας, τη συνείδηση των πραγμάτων και των αναγκών που παρουσιάζονται σ’ αυτήν.

Για να καταλάβουμε όλα αυτά (τεχνική, τεχνολογία, τεχνουργήματα), πρέπει να εκτιμήσουμε το τμήμα που κάλυψαν στην πολιτισμική δομή, τη γνώση με την οποία οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το μέρος μέσα στο οποίο ζουν, και τις ανάγκες που παρουσιάζονται στα άτομα, την πληθυσμιακή μονάδα εξαιτίας του πολιτισμού.

Πολιτισμικό περιβάλλον

Πρέπει να τονίσουμε ότι το φυσικό περιβάλλον αποτελεί την περιοχή της ανθρώπινης πείρας που προσφέρει αφορμή και κεντρίσματα προς διέγερση σε μια σειρά αισθητηρίων και αισθημάτων που είναι πανανθρώπινα.

Είναι βιολογικός κύκλος, η ανάγκη της επιβίωσης, που ακονίζει το νου και τον οδηγεί να βρίσκει τις συντεταγμένες. Φυσικά τα χαρακτηριστικά του εδάφους και του κλίματος είναι ορατά και εμφανή και τα κύρια γνωρίσματά τους κοινά και γνωστά σε όλους μας. Γίνεται σαφές επομένως ότι δεν μπορούν να είναι διαφορετικά για διαφορετικές πολιτισμικές μονάδες. Αλλά η διαφορετική αντιμετώπιση, η απόδοση, η κατάκτηση, η κατανόη-

ση κ.λπ. του φυσικού περιβάλλοντος εξαρτάται βεβαίως από την πολιτισμική γνώση, που ενυπάρχει σε κάθε μονάδα, σχετικά με αυτό που βλέπει και θέλει να το κατακτήσει³⁰ και ερμηνεύσει.

Έτσι δημιουργούνται σκέψεις διαφορετικές και διαφορετικές, πράξεις τεχνικές για κάθε μια πολιτισμική μονάδα, δημιουργούνται ομοειδείς κατηγορίες τεχνολογικών ειδών, που προέρχονται από το διαφορετικό κοίταγμα κάθε πολιτισμικής ομάδας του ομοίου φυσικού περιβάλλοντος και τη διάκρισή του σε διάφορες πολιτισμικές κατηγορίες.

Η πληθυσμιακή μονάδα λοιπόν της περιοχής, όταν θέλει να καλλιεργήσει τα μικρά, σαν μικρές αυλές, οροπέδια, τα “χωράφια” όπως το λένε, χρησιμοποιεί την “κοσσιά” στην οποία όμως έχει δημιουργήσει δόντια με τη βοήθεια λίμας για να μπορέσει ευκολότερα να το καθαρίσει από την άγρια βλάστηση. Επειδή τα χόρτα είναι χοντρά και σκληρά γίνεται η πρόσθετη αυτή κατασκευή για να κόβονται ευκολότερα. Χρησιμοποιούνται, ακόμη, η τσάπα και το δίφτερο σιδεράλετρο, γιατί η μηχανή σ’ αυτή την εδαφική μορφολογία είναι άχρηστη. Αυτό έχει ως συνέπεια να εγκαταλείπεται αυτού του είδους η γη ακαλλιέργητη και να γίνεται δασική, εάν δεν απογυμνώνεται και παρασύρεται λόγω διάβρωσης.

Μέχρι σήμερα επομένως δεν μπορεί να εισαχθεί - πλην ελαχίστων εξαιρέσεων - η νέα τεχνολογία αυτού του είδους με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη και ερήμωση τμήματος της γης. Διότι η απόδοση δεν είναι αυτή που απαιτεί το σύγχρονο οικονομικό σύστημα, το οποίο δεν στηρίζεται στην οικιακή, κλειστή οικονομία του τόπου με την οικογένεια ως κύρια παραγωγική μονάδα³¹.

Η χρήση του κατάλληλου για τέτοια εδάφη δίφτερου αρότρου και το όργωμα με το “ζευγάρι” δεν είναι πλέον δυνατή, διότι εκτός των άλλων έχουν εκλείψει τα βόδια και οι αγελάδες που έζευαν στο ζυγό.

Νομίζουμε, ότι από τα λίγα που αναφέρθηκαν, βλέπουμε ποιο διαφορετικό σύνολο πολιτισμικών ορισμών εφαρμόζει η συγκεκριμένη πολιτισμική μονάδα για να καταλάβει, τιθασεύει και ταξινομήσει το περιβάλλον της για να επιβιώσει. Δώσαμε το σχεδιασμό αυτό στην προσπάθειά μας να επιστημόνουμε τα δεδομένα της τοπικής και ιδιόζουσας μορφής του χώρου.

3. Η πολιτισμική προσαρμογή

Είδαμε, νομίζουμε, την πολιτισμική προσαρμογή με τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν, εν τούτοις θα προσπαθήσουμε εδώ να την αναλύσουμε.

Υπογραμμίζουμε ότι η κύρια λειτουργία του πολιτισμού, που είναι η προσαρμογή και αναφέρεται στη διαδικασία αντιμετώπισης ενός συγκεκριμένου φυσικού, βιολογικού και κοινωνικού περιβάλλοντος για την αντιμετώπιση βασικών αναγκών για την επιβίωση της πληθυσμιακής μονάδας, φαίνεται να λειτουργεί σωστά στη συγκεκριμένη περιοχή και η ε-

φαρμογή της γίνεται πάντα, όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει από τα τεχνουργήματα (κοσσιά, κόφτρα κ.λπ.), με πολύ ευφυή τρόπο.

Αλλά η προσαρμογή δεν επιτυγχάνεται πάντα μέσω του πολιτισμού. Ο πολιτισμός και οι γενετικοί κώδικες δίνουν τη δυνατότητα προσαρμογής, αλλά η επιλογή των γενετικών χαρακτηριστικών δίνει τη δυνατότητα της αρχής του πολιτισμού. Παρατηρείται δε, ότι όλες αυτές οι προβιομηχανικές τεχνικές δεν είναι τίποτε άλλο παρά κατηγορίες που φανερώνουν χαρακτηριστικά και ιδιότητες του περιβάλλοντος, που κατανατούν αλληλένδετες συνδέσεις για τον άνθρωπο και την επιβίωσή του. Έτσι αυτές οι τεχνικές με την τεχνολογία τους είναι άμεσα ταξινομημένες και συνδεδεμένες με τις εποχιακές ασχολίες^{31α} των κατοίκων ως εξής:

Γενάρης: Εργασίες μέσα στο σπίτι (ξυλουργικές, επεξεργασία μαλλιού κ.λπ.), εξασφάλιση “έλατου” (τρυφερών κλάδων από έλατα) και “κλαριού” (τρυφερών κλάδων πουρναριού ή φιλικιού) για τα ζώα, κλάδεμα δέντρων και ιδίως αμπελιών (“Γενάρη μήνα κλάδευε, φεγγάρι μην ‘ξετάζης”), κοπή οικοδομήσιμης ξυλείας, κυνήγι.

Φλεβάρης: Όμοιες εργασίες με το Γενάρη αλλά και “Φούρκωμα” (στήριξη με ξύλινους πασσάλους) των αμπελιών.

Μάρτης: Καθάρισμα των χωραφιών, προετοιμασία για τις ανοιξιάτικες καλλιέργειες.

Απρίλης: Όργωμα και σπάρσιμο.

Μάης: Σκαλίσματα και περιποίηση αμπελιών, κοπή χόρτου για τα ζώα.

Ιούνιος (Θεριστής): Σκαλίσματα καλαμποκιών, φασολιών, κολοκυθιών, βλαστολογήματα, ραντίσματα και θειαφίσματα αμπελιών, κοπή χόρτων για τα ζώα, πότισμα χωραφιών.

Ιούλιος (Αλωνάρης): Πότισμα χωραφιών, περιποίηση αμπελιών (θειαφίσματα), ξεβοτάνισμα, θέρισμα σιταριού.

Αύγουστος: Πότισμα χωραφιών, μάζεμα φασολιών, κουτσοκόρφημα και μάζεμα καλαμποκιού για χειμερινή τροφή των ζώων, ψάρεμα.

Σεπτέμβρης (Τρυγητής): Μάζεμα καλαμποκιού, φασολιών, καρυδιών (τίναγμα με το “λούρο”), ξεφλούδισμα και στούμπισμα καλαμποκιού, λίγνισμα, συλλογή των κολοκυθιών (των μεγάλων κίτρινων της πίττας) που θα αποτελούσαν σημαντικό μέρος του χειμωνιάτικου φαγητού, ενώ το εξωτερικό και τα υπολείμματά τους (“μάμαλα”) θα αποτελούσαν τροφή των ζώων.

Οκτώβρης (Αη-Δημήτρης): Τρύγος, τίναγμα (με το “λούρο”) και συλλογή των κασάνων, σπορά των σιταριών και κριθαριών.

Νοέμβρης (Αη-Ντριάς): Σπορά μέχρι του Αη-Φιλίππου, φύτεμα δέντρων και κλημάτων (“Το Νοέμβρη και Δεκέμβρη φύτευε καταβολάδες”), εργασίες μέσα στο σπίτι όπως και το Γενάρη.

Δεκέμβρης: Εργασίες μέσα στο σπίτι όπως και το Γενάρη, καταβολάδες, “έλατος” και “κλαρί” για τα ζώα, κοπή δέντρων για οικοδομήσιμη ξυλεία, κυνήγι.

Αξίζει τον κόπο, νομίζουμε, να μελετήσει κανείς σε βάθος το πως η συγκεκριμένη πολιτισμική μονάδα χειρίζεται το πλέον σπουδαίο πλεονέκτημα του ανθρώπου, την ικανότητα να εκμεταλλεύεται μια ευρεία κλίμακα του περιβάλλοντος³² για εξασφάλιση τροφίμων κ.λπ. για την επιβίωση και την πολιτισμική της ανάπτυξη και το πώς πλησιάζει το σπουδαίο αυτό πλεονέκτημα του ανθρώπινου γένους, την κατανομή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στα τέσσερα βασικά είδη ή τύπους:

1) Κυνήγι και περισυλλογή, 2) κηπουρική, 3) γεωργία ευρύτερα, 4) κτηνοτροφία.

Γίνεται φανερό ότι δεν μπορούμε να αναφέρομε και να αναλύσουμε εδώ όλα τα τεχνουργήματα που συνδέονται με όλες αυτές τις δραστηριότητες. Έτσι περιοριζόμεθα (και στο σημείο αυτό) σε παραδείγματα, τα οποία νομίζουμε ότι καλύπτουν ορισμένες διαστάσεις και βοηθούν στην κυκλική προσέγγιση του θέματός μας. Αναφέρονται στη διαδικασία, με την οποία πορίζεται βασικά ο άνθρωπος την τροφή του.

Στα ποτάμια το ψάρεμα της πέστροφας και την μπριανών συνεπαγόταν την ανάγκη δημιουργίας τεχνολογίας προσαρμοσμένης στις τοπικές συνθήκες. Δεν θα αναφερθούμε εδώ στους παράνομους τρόπους (γαλατσίδα, ασβέστης, δυναμίτης), με τους οποίους εξασφάλιζαν μεγάλη ποσότητα ψαριών αλλά κατέστρεφαν την ποτάμια πανίδα (το γόνο των ψαριών), αλλά θα μνημονεύσουμε την ειδική κατασκευή των δικτύων: Τα στερεώνουν επάνω σε δυο επιμήκη ξύλα (κοντάρια), ούτως ώστε να μπορεί να τα μεταφέρει στον ένα ώμο και να τα χειρίζεται ένας άντρας, ο ψαράς, ο οποίος περιερχόταν το ποτάμι με τα δίχτυα κι ένα σάκκο στον άλλο ώμο για τα ψάρια.

Ακόμη για το ψάρεμα στα ποτάμια χρησιμοποιούσαν την “καλαμωτή”. Αυτή ονομάστηκε έτσι γιατί για την κατασκευή της χρησιμοποιούσαν αρχικά καλάμια, τα οποία εκάρφωναν ή έδεναν επάνω σε ξύλα, αφήνοντας ένα μικρό διάστημα μεταξύ των παράλληλα τοποθετημένων καλαμιών. Την παγίδα αυτή που είχε από τα τρία μέρη ψηλό σανίδι ή ξύλα γύρω, για να μην πηδούν έξω τα ψάρια, τη στερεώναν σε κατηφορικό πέραςμα του ποταμιού. Το νερό περνούσε ανάμεσα από τα καλάμια, αλλά τα μεγάλα ψάρια παγιδεύονταν και σπαρταρώντας παρασύρονταν προς το μέρος της καλαμωτής³³, που δεν είχε διόλου νερό. Επειδή τα καλάμια ήταν, ελαφρά και σε μερικά μέρη δυσεύρτα, χρησιμοποιούσαν, για την κατασκευή της “καλαμωτής”, κλάδους από τα άφθονα στην ποταμιά πλατάνια, που ήταν και ανθεκτικότερα.

Άλλη τεχνική, που χρησιμοποιεί για τον ίδιο σκοπό η ομάδα μας, είναι το “**παρακλάδι**”. Επιπλέον ειδικό μέρος της κοίτης του ποταμιού λίγο

κατηφορικό, κυρίως εκεί που υπάρχει χειμωνιάτικη παραλλαγή (διπλή κοίτη). Φράζουν το κάτω μέρος του νερού με ψιλή συρμάτινη σίττα και κατόπιν με πέτρες, ξύλα, κλαδιά, αξίνες και φτυάρια γυρίζουν το νερό του ποταμού προς την ξερή κοίτη. Έτσι στεγνώνει η άλλη κοίτη και τα ψάρια που ήταν εκεί πιάνονται στη σίττα ή ψοφούν στην κοίτη που έμεινε χωρίς νερό ή τέλος πιάνονται εύκολα στους “βρους” (κοιλώματα του ποταμού), όπου το λιμνάζον νερό λιγοστεύει³⁴.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το φθινόπωρο και το χειμώνα γίνεται το κυνήγι. Αυτοί βέβαια γνωρίζουν τα μέρη, τα μονοπάτια, τα “καρτέρια”, τα ίχνη των θηραμάτων πάνω στο χιόνι κ.λπ. Έτσι φυλάνε με το δίκαννο για το θήραμα, που θα βγάλουν τα σκυλιά, στο κατάλληλο μέρος, ή στήνουν τις παγίδες για τα άγρια ζώα (αλεπούδες, κουνάβια)³⁵ ή τα πουλιά (πέρδικες, τσίχλες - “κυριαρίνες”) κ.λπ. Για τις “κυριαρίνες” τα караβέλια και τα κοτσύφια χρησιμοποιούν και την τεχνική των αγκιστριών. Αυτά στερεώνονται σε λεπτά ξύλινα στελέχη, που μπήγονται στο χώμα, ενώ το αγκίστρι με το σκουλήκι στην άκρη δένεται με μεταξένιο σπάγγο. Στα αγκίστρια πιάνονται τα πουλιά με το πολύ χιόνι και τον πάγο, οπότε οι κυνηγοί “ξεχιονίζουν” ένα τμήμα, όπου καταφεύγουν τα πουλιά για να βοσκήσουν και να βρουν σκουλήκια στο χώμα. Έτσι οι κάτοικοι χρησιμοποιούν τη γνώση που έχουν πάνω στα ζητήματα του παγετού, του χιονιού και της τεχνικής για την εξασφάλιση κυνηγιού.

Η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα δεν αναφέρεται κατά κανόνα στην τυπική διαδικασία της καλλιέργειας (ζώα, άροτρο), η οποία δεν είναι πολύ ευρέως εφαρμόσιμη είτε λόγω εδάφους, είτε ελλείψει μέσων με συνέπεια να χρησιμοποιούνται γενικά στον κώδικα τα εργαλεία χειρός (τσάπα, αξίνα, σκαλιστήρι, δικέλλι) στις ορεινές περιοχές. Παρατηρείται γενικώς η αναζήτηση απλών τεχνουργημάτων, γεγονός εκτός των άλλων που πρέπει να αναζητηθεί στην χαλεπή οικονομική κατάσταση της περιοχής.

Παράδειγμα αποτελεί το στούμπισμα του “καλαμποκιού” ή των φασολιών με το “**στειλιάρι**”. Για την κατασκευή του επιλέγεται ένα ξύλο από πουνάρι, κυρίως με διάμετρο 4-5 εκατ. και μήκος 1,50-1,60 μέτρων περίπου, καθαρίζεται και λειαίνεται καταλλήλως.

Σε αυτό το σημείο, νομίζω ότι δεν θα ήταν άστοχο να αναφέρουμε ότι στις εργασίες με τα απλά αυτά τεχνουργήματα, όπως είναι το στούμπισμα και το επακόλουθο ξεκοτσάνισμα ή το προηγηθέν ξεφλούδισμα κ.λπ., η συνεργασία και αλληλοβοήθεια των οικογενειών και των ατόμων των πολιτισμικών αυτών μονάδων συνέβαλε και στην ανάπτυξη και διατήρηση πολλών μορφών της προφορικής λογοτεχνίας (τραγούδια, αινίγματα, διάφορες διηγήσεις), οι οποίες συνόδευαν την εργασία.

Ο “**στούμπος**” ένα ξύλο από πουνάρι ή καστανιά, στρογγυλό, διαμέτρου 10-15 εκατ. στο κάτω μέρος (κεφάλι) και στο επάνω (λαβή) 5 εκατ. και μήκους 1,60-1,80 μέτρων περίπου, κατασκευαζόταν για να χρησιμοποι-

ηθεί στο στούμπισμα των σταφυλιών. Με αυτόν στουμπούσαν τα σταφύλια μέσα στον τάλαρο³⁶ όταν δεν τα πατούσαν με τα γυμνά πόδια μέσα στο “πονδόχι” (υποδόχι) για να τα ρίξουν μετά στην κάδη.

Το “πουδόχι” (ποδόχι) - πατηρήρι, ήταν κωνικό ξύλινο κατασκεύασμα, που κατέληγε σε τετράγωνο στόμιο, που φραζόταν με κινητή εφαρμοστή θυρίδα δεμένη από μια άκρη με καναβίδι για να ανασύρεται και να πέφτουν τα τσίπουρα (στέμφυλα). Η όλη κατασκευή γινόταν από ανθεκτικό ξύλο, συνήθως καστανιάς ή “δέντρου” (δρυός) και η θυρίδα έφερε πολλές οπές, για να τρέχει το γλεύκος όταν πατούσαν με τα πόδια στα σταφύλια. Το ποδόχι προσαρμοζόταν σε ειδική οπή του πατώματος που ήταν ακριβώς πάνω από την κάδη και κλεινόταν με ξύλινη γλαβανή.

Η κάδη ήταν τεράστιος κυλινδρικός κάδος, διαμέτρου 2 περίπου μέτρων στη βάση και λίγο στενότερος στην κορφή. Είχε ύψος 3-3,50 μέτρα. Κατασκευαζόταν με ξύλα (δούγκες) ελατήσια και είχε στο κάτω μπροστινό μέρος στρογγυλή οπή, όπου έμπαινε ο πύρρος. Η κάδη δενόταν με στεφάνια λαμαρινένια, παλαιότερα δε ελατήσια, από χλωρά κλωνάρια έλατου που τα ελυγίζαν.

Τα βαένια (βαγένια, βαρέλια) κατασκευάζονταν από τους μαραγκούς κατά τον ίδιο τρόπο με την κάδη. Είχαν το γνωστό σχήμα και ήταν διαφόρου μεγέθους. Οι δούγκες τους ήταν στενότερες από εκείνες της κάδης και μπορούσαν να προέρχονται εκτός από έλατο και από “δέντρο” ή καστανιά.

Φυσικά εννοείται ότι τα τεχνουργήματα αυτά δεν θα υπήρχαν, εάν δεν ήσαν για τον πολιτισμό. Διότι η πολιτισμική γνώση είναι εκείνη που δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να δημιουργούν και να χρησιμοποιούν τα τεχνουργήματα.

Επειδή ο πολιτισμός αποτελεί τη βάση της βιοτεχνικής και βιομηχανικής παραγωγής τους, δεν είναι διόλου έκπληξη ότι τα πολιτισμικά τεχνουργήματα ταξινομούνται σε σύνολα κατηγοριών, όπως άλλες περιοχές του πολιτισμού. Αν και η χρήση είναι σαφώς το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των πολιτισμικών τεχνουργημάτων, ιδιαίτερη αξία προσλαμβάνουν από τη σχέση και τη σύνδεσή τους με άλλες όψεις του πολιτιστικού συστήματος.

Αυτο καθ’ αυτό λ.χ. το υνί δεν είναι πολιτισμός, αλλά αντικείμενο που δείχνει τα αποτελέσματα της ανθρώπινης σχεδιάσεως και χρήσεως. Αλλά όλα αυτά έχουν συνδεθεί στην προεκτατική σημασία τους με τους σταθμούς της ζωής και τα λατρευτικά έθιμα. Έτσι η αναγνώριση των ιδιοτήτων τους, η πραγματική λειτουργία τους, λειτούργησε προεκτατικά και συμβολικά στα γαμήλια π.χ. έθιμα³⁷, ενώ βλέπουμε να συνδέεται και με άλλες εκφάνσεις και απόψεις του πολιτισμού.

4. Πολιτισμός και οικολογία

Οι άνθρωποι, όπως γνωρίζουμε ζουν σ’ ένα κόσμο απαρτιζόμενο από αναρίθμητους οργανισμούς. Όλοι αλληλοσυνδέονται σε αμοιβαία σχέση

για να σχηματίσουν ένα σύνολο, ένα σύνθετο σύστημα που χαρακτηρίζεται από αλληλοεξάρτηση και όπου τίποτε δεν μπορεί να λειτουργήσει μόνο του. Έτσι όταν οι άνθρωποι σκέπτονται, συλλαμβάνουν, κατασκευάζουν ένα πολιτισμικό τεχνουργήμα και αρχίζουν να το χρησιμοποιούν, αυτό επηρεάζει όχι μόνο τη ζωή τους αλλά και τις ζωές των φυτών και ζώων που μοιράζονται τον κόσμο με αυτούς.

Τα προβιομηχανικά τεχνουργήματα είναι πολύ πλησίον προς το φυσικό περιβάλλον και η διαδικασία της κατασκευής τους είναι απλή και εύκολη. Όλα δε τα προϊόντα που παράγονται, ακόμη κι εκείνα που θεωρούνται ως απορρίμματα (σπασμένα ξύλινα πιάτα, στάχτη, καλαμποκιές κ.λπ.) χρησιμοποιούνται ή επιστρέφουν στη γη και αφομοιώνονται με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ούτε κατά τον τύπο, ούτε κατά την ουσία λύματα, ενώ τα βιομηχανοποιημένα πολιτισμικά τεχνουργήματα των σημερινών κοινωνιών, οι οποίες κάνουν, θα λέγαμε, υπερκατανάλωση βιομηχανοποιημένων τεχνουργημάτων, έχουν ως αποτέλεσμα μια αλυσίδα αντιδράσεων εντός του συστήματος των ανθρωπίνων σχέσεων³⁸ και μια μεγάλη συσχετισμένη μεταβολή - αλλαγή στο πολιτισμικό σύστημα που τα καθορίζει, είτε θετική είτε αρνητική (διάφορα πλαστικά είδη, ποδήλατα, μηχανάκια κ.ά).

Φυσικά, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η βιομηχανοποιημένη και η υψηλή τεχνολογία είναι αναγκαίες για τον άνθρωπο και έλκουν το ενδιαφέρον του. Για τους λόγους λοιπόν αυτούς πρέπει να προσπαθήσουμε, μια που η προηγμένη τεχνολογία μόλις που άγγιξε τον τόπο μας να εισέλθει σ' αυτόν με τη λελογισμένη και ορθή μορφή και έτσι να αποτελέσει ο τόπος αυτός την πρότυπη πολιτισμική μονάδα χρήσεως της προηγμένης τεχνολογίας και σεβασμού στο οικολογικό σύστημα, αδέλφωσης με το περιβάλλον και λελογισμένη χρήσης αυτού. Να μην αφήσουμε τη δική μας κοινωνία να παραδοθεί και συγχωνευθεί στη χοάνη των κοινωνιών που πιστεύουν στο "τέλος κάθε ιδεολογίας" με την πρόκληση της τεχνολογίας προς τις αξίες. Παρά τη μεγάλη σπουδαιότητα της επιστημονικής τεχνικής και των διαδικασιών και θεσμών της γνώσεως στη σημερινή κοινωνία είναι σαφές ότι η λύση των κοινωνικών προβλημάτων και η λήψη αποφάσεων δεν εξαρτάται μόνο από τη γνώση και τη λογική μέθοδο. Οι αξίες³⁹ έχουν αναμφισβήτητο ρόλο στο σχηματισμό της πορείας της κοινωνίας και στις αποφάσεις των ατόμων. Μάλιστα οι αξίες παίζουν ακόμη σπουδαιότερο ρόλο, γιατί οργανώνουν την κοινωνία για να ελέγχει την τεχνολογία και να εγκύπτει και ασχολείται με την προσεκτική κοινωνική σχεδίαση.

Να σκεφθούμε λοιπόν πώς η τεχνολογική αλλαγή ή καλύτερα η τεχνολογική πολιορκία πρέπει να κατακτήσει την κοινωνία μας. Με άλλα λόγια να την ελέγξουμε. Να προσέξουμε ο τρόπος εισαγωγής της να μην οδηγήσει στην αλλαγή των αξιών και να υπάρξει η αδέλφωσή και ο σεβασμός προς το φυσικό περιβάλλον. Να μη διαταραχθεί σε μεγάλο βαθμό το οικο-

λογικό σύστημα, να προσπαθήσουμε να πάρουμε όσο γίνεται τα θετικά και όχι τα αρνητικά της δεδομένα. Να φροντίσουμε την οικονομική αλλαγή που θα έρθει με την είσοδό της και τις αξίες (θρησκεία κ.ά.). Εφαρμόζοντας αυτά ν' αποτελέσουμε μια πρότυπη κοινωνία που εφαρμόζει τον προγραμματισμό της μηχανής εναρμονισμένο με το σύνολο των αξιών και το οικολογικό σύστημα⁴⁰.

Το πρόγραμμα που πρέπει να εφαρμοσθεί πρακτικά και τον τρόπο γενικότερα εφαρμογής του δεν μπορούμε να αναλύσουμε εδώ ελλείψει χρόνου. Επιφυλασσόμεθα να αναλύσουμε τις θέσεις μας σε άλλη ανακοίνωση, αφού το υλικό είναι έτοιμο κατά το σχεδιασμό. Μένουμε δε στις βασικές γραμμές και στη δομή που σκιαγραφήσαμε πιο πάνω.

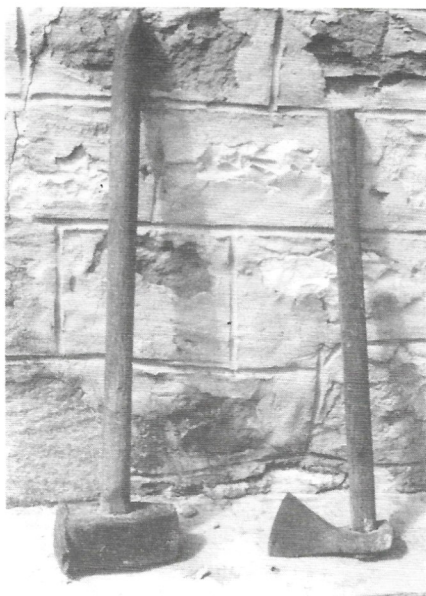
5. Όροι παραγωγής και λειτουργίας της τεχνολογίας.

Η διακίνηση των προϊόντων

Το είδος της τεχνολογίας (προβιομηχανική) απαιτεί βέβαια οργάνωση εργασίας σύμφωνα με κάποιο καταμερισμό αυτής, απαιτεί τους κανόνες που διέπουν την ανάθεση της εργασίας στους ανθρώπους και τις μονάδες παραγωγής, αλλά με μια μορφή που περιορίζεται κυρίως στον πυρήνα οικογένεια⁴¹ ή στην κοινοπραξία (κοινοπρακτική αντίληψη) της παραγωγικής μονάδας και λιγότερο στις ομάδες των ανθρώπων που είναι υπεύθυνοι για την παραγωγή ειδών. Γίνεται φανερό ότι αυτό οφείλεται στον τύπο του οικονομικού συστήματος, το οποίο σε μια γεωγραφική χώρα που είναι ορεινή, στηρίζεται στην οικιακή οικονομία και παλαιότερα στην ανταλλαγή προϊόντων (κατά τη συναλλαγή) και όχι στην άφθονη διακίνηση του χρήματος.

Έτσι νομίζουμε ότι η συναλλαγή δεν λειτουργούσε και δεν λειτουργεί απόλυτα με τις τρεις βασικές μορφές της: α) της συναλλαγής, β) της αμοιβαιότητας και γ) της ανακατανομής. Η πρώτη τυπική μορφή, που αναφέρεται στη μεταβίβαση των αγαθών ή υπηρεσιών βάσει της τιμής, προμήθειας και ζητήσεως, δεν λειτουργεί σε όλη της έκταση των υποτομέων της, αλλά κατά βάση από την ανάγκη-ζήτηση και αυτή λειτουργεί ή καλύτερα λειτουργούσε σε συνδυασμό με την προμήθεια και με δανεισμό. Μορφή πολύ διαδεδομένη τουλάχιστον για ορισμένα τεχνουργήματα (π.χ. δανειζόταν τα άροτρα).

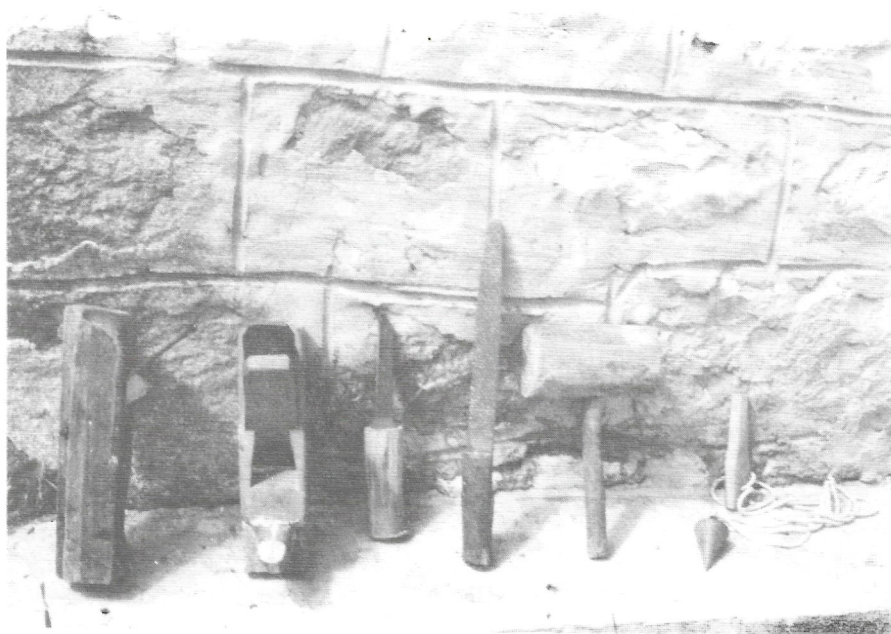
Ως προς τους δύο άλλους υποτομείς (αμοιβαιότητα, ανακατανομή) στην εξεταζόμενη περιοχή η λειτουργικότητα λαμβάνει μια άλλη χροιά και προέρχεται νομίζουμε κατ' εξοχήν από την καλή γειτονία⁴² (συνεργασία και αλληλοβοήθεια), αλλά και από την έλλειψη διακίνησης του νομίσματος, υποχρεωτική κατάσταση. Η αμοιβαιότητα, που υποδηλώνει τη μεταφορά και διακίνηση των αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ δύο ανθρώπων ή ανθρώπου και φορέως, λιγότερο δε στην Ευρυτανία μεταξύ δύο ομάδων βάσει του ρόλου των υποχρεώσεων του προσώπου, λειτουργεί ως προς τη διακίνηση και επιστροφή των τεχνουργημάτων ή τη μεταφορά - διακίνηση κυρίως δι'

Βαρειά και τσεκούρι κατασκευασμένα από ντόπιους σιδεράδες.

Πριόνι, με το οποίο έβγαζαν ξυλεία, και τσεκούρι.

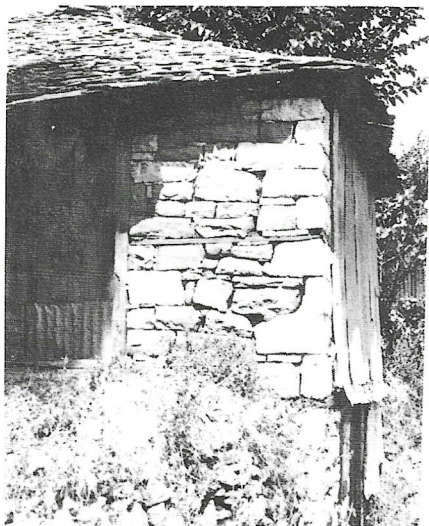

(Μ)πλάνες, σμίλια, ξυλοφαΐ, βαριοπούλα ξύλινη, ράμμα (νήμα στάθμης).

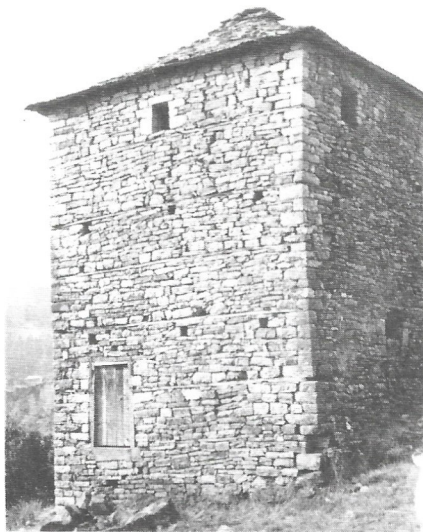

Κοσσιά με τα ιδιότυπα δόντια.

Κώστας Π. Δεδηνιώτης πυρσός

Λιθοδομή (ξηρολιθιά) με διαφορετικά είδη πέτρας, ξυλοδεσιά και στέγη από πλάκα (σχιστόλιθο).

Λιθοδομή (ξηρολιθιά) με ξυδέματα και τετράρριχτη στέγη σκεπασμένη με πλάκα: ένας από τους δύο πύργους του Καραϊσκάκη στον Προυσό.

Λιθοδομή με διάφορα είδη πέτρας.

Ευρυτάνισσα φορτωμένη τη βαρέλα του νερού με ειδική τριχιά.

Παναγιώτα Κ.
Δελνικήσσοφλά

Ευρυτάνισσα με κοσσιά.

Βιργινία Ε. Κατράμπα

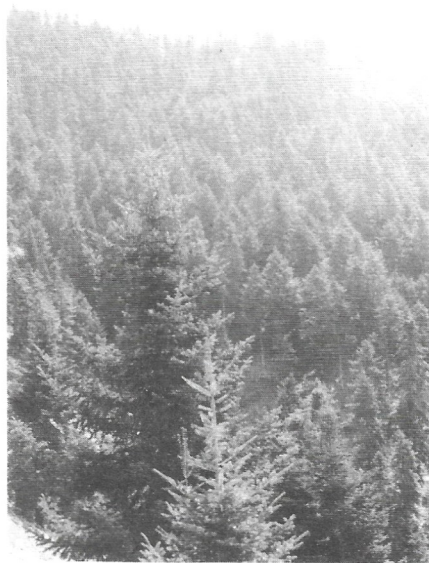
Βαρελολόγος στην αυλή.

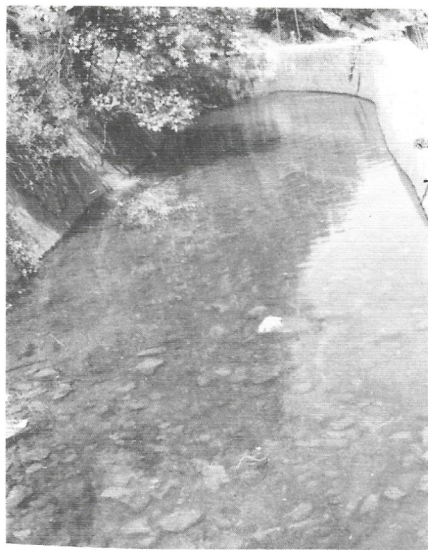
Ντ' λάπ' κρεμαστό εξωτερικό.

Εσωτερικό ντουλαπιού.

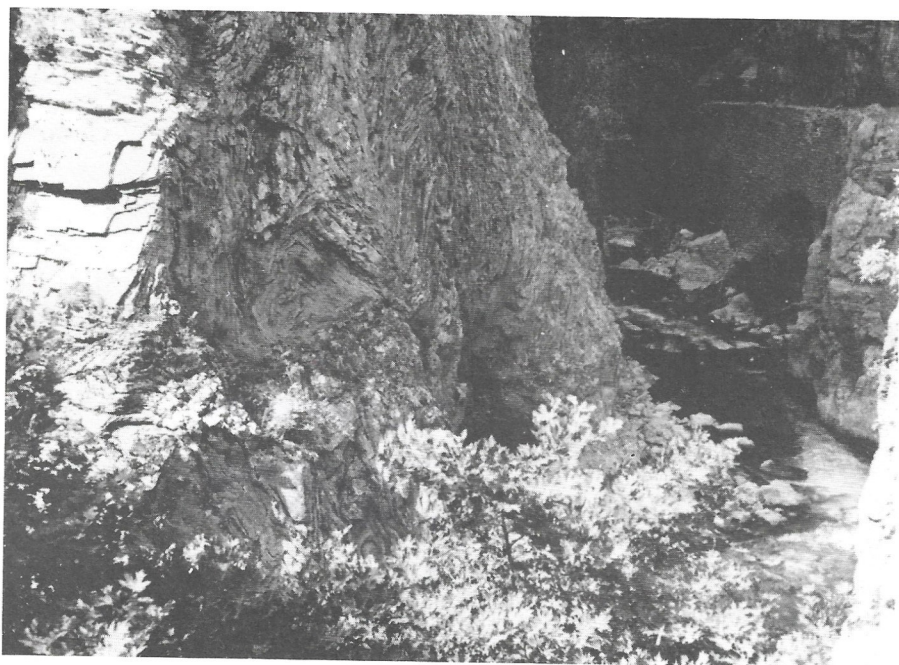
Δάσος ελάτης στην Καστανιά
Ευρυτανίας.

Στέρνα με τσιμέντο (νεώτερη
κατασκευή).

Εξωτερικό τζακιού και στέγη καλυμμένη με πλάκες.

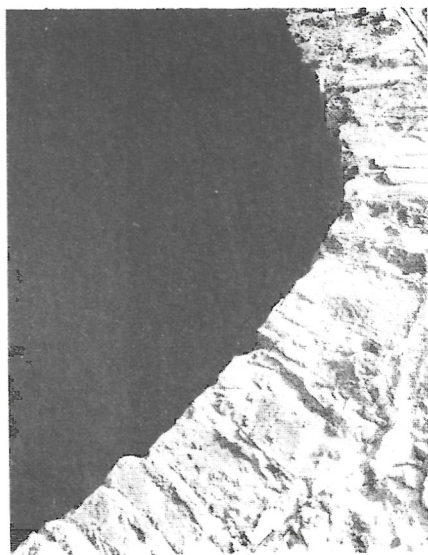
Παροχέτευση του νερού από την πηγή (δέση) με πέτρινο νεραγώι.

Στέρνα ή γούρνα χτισμένη με πέτρες ή και λάσπη.

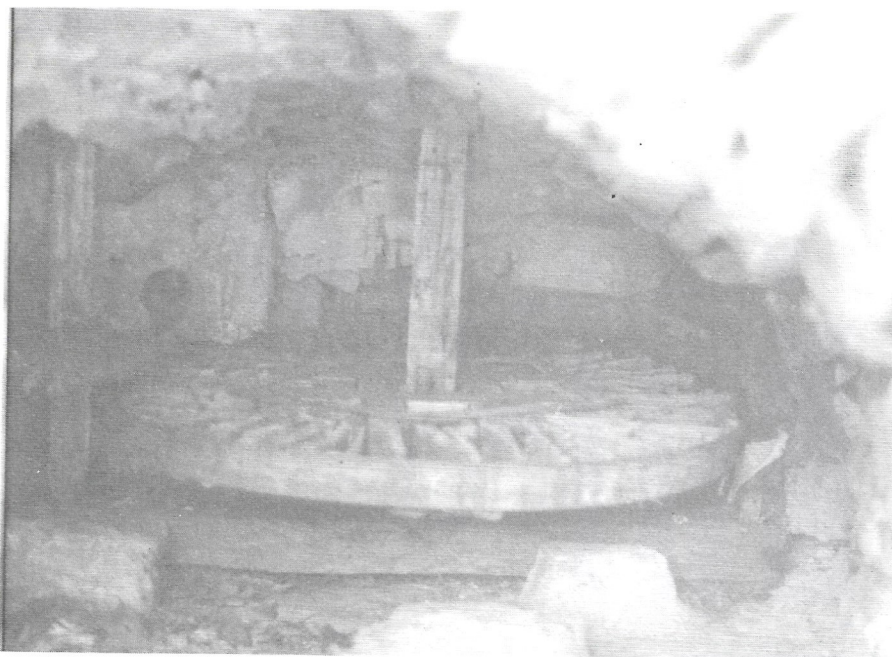
Το ποτάμι και η ακροποταμιά (Κρικελλοπόταμος).

Η είσοδος του ζωριού του μύλου.

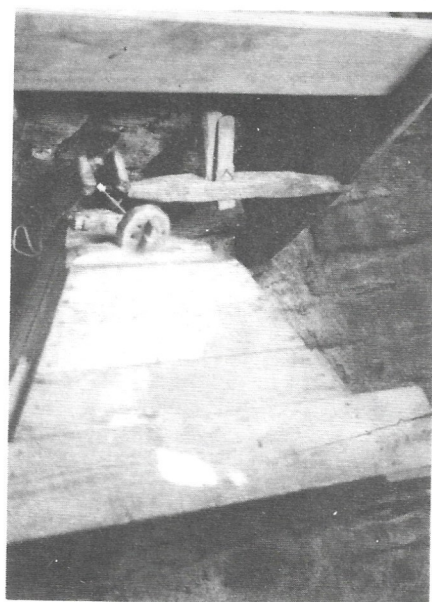
*Κάλανος ξύλινος για παροχέ-
τευση νερού για πότισμα.*

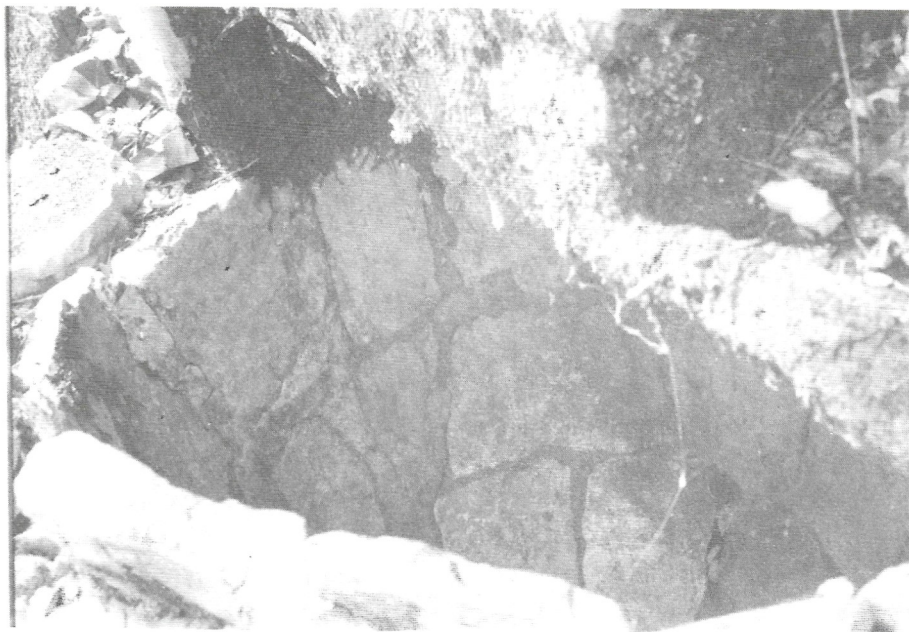
Σταματήρα, σιφούνι, φερωτή με το όρθιο πάνω στον τραπεζοαδράχτι, που κινεί την επάνω μυλόπετρα και τη σηκωτήρα στο δεξιό άκρο του τράπεζου. Όλα αυτά βρίσκονται στο ζωριό.

Ποτίστρα ζώων.

Κοφίνι, καρίκι και βαρδάρι του μύλου πάνω από τη πάνω μυλόπετρα (από στουρναρόπετρα).

Το εσωτερικό μαντανιού, στο οποίο πηγαίνει το νερό του μύλου, φεύγοντας απ' το ζωριό.

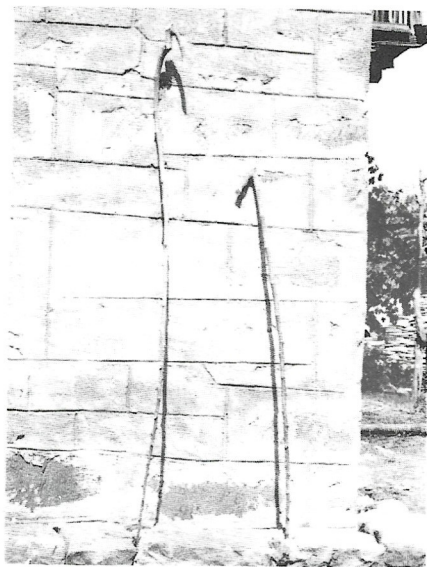
Κάλανη ξύλινη.

Κάλανη από τσίγκο (λαμαρίνα) πάνω από το μύλο με μικρή σχετικά "κρέμαση".

Λούρος από μέλεγο, κατάλληλος για το τίναγμα καρυδιών ή κάστανων.

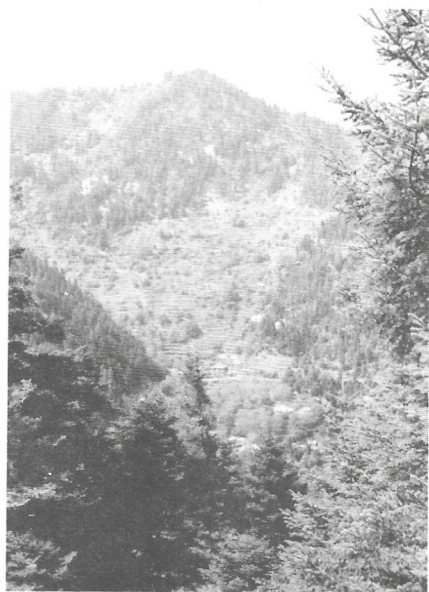
Κλιδέρες από λεπτά διχαλωτά κλαδιά προς συλλογή καρπών, ιδίως σύκων.

Αμαξιτή οδός πάνω από χαράδρα και ποταμιά.

Αμαξιτή οδός μέσα σε τραχύ-
τατο έδαφος.

Το φυσικό περιβάλλον των
Ευρυτανικών οικισμών.

Αμαξιτή οδός ανάμεσα σε απόκρημνα βράχια.

Πεζούλες στην ακροποταμιά.

Αγίος Ιωάννης - Παναγή
Κιςτανιά

Πεζούλες γύρω και ανάμεσα στον οικισμό.

Ο κάθετος διαμελισμός της Ευρυτανίας είναι πολύ μεγάλος.

Ξύλινα σκαμνιά με οπή στο μέσον που χρησιμεύει ως λαβή, για να πιάνεται με το δάκτυλο.

Ξύλινο ποδόχι για το πάτημα των σταφυλιών με γυμνά πόδια.

Το εσωτερικό του ποδοχίου με την τρυπημένη θυρίδα, απ' όπου ρέει το γλεύκος στην κάδη.

Τύπος σκαμνιού από ξύλο και "κούτσουρο" μύλου.

Ξύλινο βαένι (βαρέλι) κρασιού.

Κάδη με στεφάνια από λαμαρίνα. Μπροστά το σκέπασμά της και ξύλινη καρδόρα.

Άγριο αλλά πνέσιμοφο Ευδυτικώ τοπίο.

ανταλλαγής είδους και ελάχιστα με χρήμα και απόκτηση όλων των ειδών. Δεν αγοράζει όλα τα τεχνουργήματα και μερικά, όταν τα αγοράσει, τα βελτιώνει και προσαρμόζει σύμφωνα με τον τύπο.

Τέλος η ανακατανομή δαλειτουργεί, τουλάχιστον κατά την πλήρη μορφή της στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, αφού αναφέρεται στη μεταφορά ή διακίνηση των αγαθών ή υπηρεσιών μεταξύ μιας ομάδας και ενός κεντρικού φορέα (ως πηγή συγκέντρωσης) λειτουργεί συνήθως με τον πυρήνα - οικογένεια. Έχουμε ήδη αναφερθεί στη διαπραγματεύσή μας για τα είδη και τη λειτουργία, όπου και καταφαίνονται τα ανωτέρω. Εδώ θα αρκεστούμε να επαναλάβουμε την προσαρμογή της παραδεδομένης τεχνικής και τη διακίνηση του προϊόντος κ.λπ.

Για παράδειγμα την “κόφτρα”, με την οποία έκοβαν τα ξύλα για τη θέρμανση και ξυλεία για τις ξυλουργικές εργασίες, την αγόραζαν συνήθως από το Καρπενήσι ή το Κεφαλόβρυσο (Θέρμο), αλλά προσήρμοζαν το κοπτικό αυτό τεχνουργήμα στις απαιτήσεις του φυσικού περιβάλλοντος, στα είδη των δέντρων (έλατα, πουρνάρια κ.ά). Συγκεκριμένα διαφοροποιούν το άνοιγμα των δοντιών της κόφτρας, τη διάταξή τους μέσα κι έξω, δημιουργώντας έτσι ένα κοπτικό εργαλείο που δουλεύονταν ευκολότερα και απέδιδε καλύτερα στην άγρια και τραχειά αυτή φύση.

Η παρατηρητικότητα των Ευρυτάνων και το οξύ πνεύμα ακονίζονται από την ανάγκη να δαμαστούν τα βουνά της, τα δέντρα κ.λπ. Σήμερα η είσοδος του αλυσοπρίονου και του αυτοκινήτου, αγροτικού κυρίως, έφερε εν πολλοίς την αλλαγή του τρόπου εργασίας και διακίνησης του προϊόντος με τις θετικές και αρνητικές πλευρές⁴³, όπως ήδη έχει αναλυθεί το πώς προσαρμόζουν την παραδεδομένη τεχνική για να εξυπηρετηθούν με αυτή στα νέα δεδομένα και στην αναγκαία διαδικασία για τη χρησιμοποίηση αυτών των πραγμάτων.

Συμπέρασμα

Δώσαμε, νομίζουμε, τη δομή και το συσχετισμό της προβιομηχανικής τεχνολογίας και των προϊόντων με όλο τον περίγυρό τους με μια φασματική διάσταση, που αντικατοπτρίζει όχι μόνο την ιστορική σημασία, αλλά και το συσχετισμό και τον τρόπο και το νόημα της εισαγωγής της νέας τεχνολογίας. Είδαμε κάποιες λύσεις - διεξόδους, που δημιουργεί και δίνει η επεκτατική ανάγκη της ανθρώπινης ύπαρξης, της συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας, με σκοπό την επιβίωσή της, αλλά και με την πολιτισμική διάσταση.

Πλησιάζουμε τρόπους και την τεχνολογία των ανθρώπων αυτών, την οποία δημιουργούν για να προσαρμοστούν προς το φυσικό τους περιβάλλον⁴⁴ και να χρησιμοποιήσουν τις πηγές προς αντιμετώπιση των αναγκών τους.

Είδαμε το πώς οι άνθρωποι του χώρου μας προσαρμόζονται πολιτισμικά. Χρησιμοποιούν τη γνώση που έμαθαν, για να καθορίζουν τα σπου-

δαία χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, να κατασκευάζουν τεχνουργήματα για να μπορέσουν να ζήσουν μέσα σε αυτό και να περιγράψουν τη διαδικασία, που είναι αναγκαία για τη χρησιμοποίηση των πραγμάτων αυτών, και το πώς αυτοί εκτιμούν τη θέση τους μέσα στον κόσμο.

Τα χαρακτηριστικά του τοπίου και των ζώντων πραγμάτων, που ζουν μέσα σ' αυτό, αποτυπώνονται στα τεχνουργήματα, στις πράξεις και στις πεποιθήσεις της πληθυσμιακής αυτής μονάδας. Ακόμη μπορούμε να δούμε πώς η συγκεκριμένη ομάδα λαμβάνει υπόψη της τα πράγματα κατά τη διάρκεια της καθημερινής της ζωής με τον καταμερισμό της εργασίας, του κώδικα συμπεριφοράς, των αξιών κ.λπ.

Είναι φανερό ότι στην υπό εξέταση ομάδα όλα ^{τα} προβιομηχανικά προϊόντα - τεχνουργήματα περικλείουν ικανότητα πολιτισμική. Έχουν δε σαφώς μετακινηθεί από την ικανότητα επιβίωσης, από τη βιολογία, στην πολιτισμική ~~ανάγκη~~, στον πολιτισμικό πυρήνα. Η προσαρμογή έγινε μια υπόθεση αποκτίσεως γνώσεως κατασκευής εργαλείων και συντονισμού των εργασιών (π.χ. κοσσιά, κόφτρα κ.λπ.) με σαφή τη σφραγίδα της τόπικης ευφυΐας και μυαλού.

Αν και ο γενικός κώδικας είδαμε ότι συνεχίζει να είναι μία άκρως σπουδαία ειδοποιός διαφορά (αίτιο) της συμπεριφοράς και δημιουργίας (τεχνικής), η ανθρώπινη προσαρμογή γενικά και ειδικά στην υπό εξέταση μονάδα βασίζεται μεγάλως στον πολιτισμικό κώδικα.

Η απόκτηση των πολιτισμικών κωδίκων είναι δυνατή μέσω της γενετικής ~~μιας~~ κληρονομιάς, αλλά η επιβίωση σε τέτοια μέρη είναι δυνατή μέσω της πολιτισμικής γνώσεως του τόπου, που δίδεται και μεταφέρεται από γενιά σε γενιά. Μαθαίνονται οι κώδικες της κατασκευής και δημιουργίας και προσαρμόζονται, π.χ. προς το κρύο, μέσω μιας διαδικασίας γενετικής αλλαγής, ο πολιτισμικός κώδικας περιγράφει πώς να κτίσουν τα σπίτια τους, ποια υλικά θα χρησιμοποιήσουν κ.λπ.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το υλικό της παρούσας μελέτης προέρχεται από επανειλημμένες επιτόπιες έρευνες στην Ευρυτανία και από τα χειρόγραφα υπ' αριθμούς 3896 (1976), 4191 (1981) και 4466 (1991) του Κέντρου Ερεύνης Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.
2. Περί όλων αυτών βλ. Richard H. WAGNER, *Environment and man*, New York - London 1978³, σ.σ. 4-14 Ian BURTON - Robert W. KATES - Gilbert F. WHITE, *The environment as hazard*, New York 1978, s. 19 Άννης Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, *Τέχνη και ζωή. Αι επί των οικοδομημάτων της Σύμης απεικονίσεις*, τομ. Α' Το σταυρόσχημον ή σταυροειδές (= 1), Αθήναι 1980, σ.σ. 11, 17-19.
3. Βλ. Victor FERKISS, *The future of technological civilization*, New York 1974, s. 196* Daniel J. BOORSTIN, *The Republic of Technology*, New York... London 1978 σ.6 Άννης Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό. π (1), σ. 11* Της Ι-

- ΔΙΑΣ, Δημιουργία ερευνητικών μονάδων της λαϊκής ζωής της Ευρυτανίας. Μουσειακές συλλογές (=2), εις ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ "Η Ευρυτανία σήμερα. Προοπτικές για το αύριο", Αθήναι 1987 σ.σ. 156, 162· Anna J. PARAMICHAEL - ΚΟΥΤΡΟΥΒΑΣ, Material used in the production of household wares and its cultural influence in Greece (=3), Proceedings of the international Seminar on Tribal Culture in a Changing World, Cuttack, India 1988, σ. 8.
4. Βλ. ΚΛ (= Κέντρον Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, χειρόγραφο υπ' αριθμόν) 4466, σσ. 89-90 (συλλογή Άννας Παπαμιχαήλ - Κουτρούμπα, Καστανιά 1991)
 5. Βλ. Άννης Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό.π. (1), σσ. 20-21.
 6. Αυτόθι, σ. 18: Της ΙΔΙΑΣ, ό.π. (2), σ. 158.
 7. Κάτι ανάλογο με το "κιρέτσι" είναι η "πουρσουλάνα", που χρησιμοποιούν για τις "γιστέρνες" τις δεξαμενές ομβρίων υδάτων στο νησιωτικό χώρο. Βλ. Άννης Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό.π. (1), σ. 60· Βλ και Γ. Α. ΜΕΓΑ, Η λαϊκή Κατοικία της Δωδεκανήσου, Η Δωδεκάνησος, τόμ. Β', Αθήναι 1949, σ. 8 (= ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ 26 (1969), σ. 210).
 8. Βλ. ΚΛ. 4466, σσ. 76-78.
 9. Αυτόθι, σσ. 74-75.
 10. Βλ. Howard F. GREGOR, *Environmet and Economic Life. An Economic and Social Geografy*, Princeton... 1963, σσ. 73-74, 77 k.e. Peter P. HAMMOND, *An Introduction to Cultural and Social Anthropology*, New York 1971, σσ. 64-65· Στυλιανού Κ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Οικονομική γεωγραφία της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη - Αθήναι 1972, σ. 16· Νικ. Ι. ΚΟΝΣΟΛΑ, *Στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας και περιφερειακής αναπτύξεως*, τεύχ., Α', Αθήναι 1974, σσ. 10-12· Άννης Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό.π. (1), σ. 11· της ΙΔΙΑΣ ό.π. (2), σσ. 143, 145-148· Δημητρίου Ευθ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, *Ιστοριοπολιτισμική - πνευματική παράδοση και μελλοντικές προοπτικές της Ευρυτανίας*, εις: ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ, "Η Ευρυτανία σήμερα. Προοπτικές για το αύριο", Αθήνα 1987, σ. 63.
 11. Περί αυτών βλ. Anna J. PARAMICHAEL - ΚΟΥΤΡΟΥΒΑΣ, *Material used in the production of household wares and its cultural influence in Greece*. ό.π. (3), σσ 8-14.
 - 11α. ΚΛ 4191, σ. 85 (συλλ. Άννας Παπαμιχαήλ - Κουτρούμπα, Τόρνος 1981)· ΚΛ. 4466, σσ 20-21.
 12. Βλ. ΚΛ. 4466 σσ. 7. 173-176
 13. Αυτόθι, σ. 8 κ.ε., 173· Άννας Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, *Δημιουργία ερευνητικών μονάδων της λαϊκής ζωής της Ευρυτανίας. Μουσειακές συλλογές*, ό.π. (2), σ. 164.
 14. Για την ανάγκη μεταφοράς ύδατος γενικώς προς αντιμετώπιση των ανθρωπίνων αναγκών βλ. R. H. WAGNER, ό.π., σσ. 67-69.
 15. ΚΛ 4466, σ. 7
 16. Βλ. Anna J. PARAMICHAEL - ΚΟΥΤΡΟΥΒΑΣ, ό.π. (3), σ σ. 8-14.
 17. Βλ. Άλκης ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ, *Η παραδοσιακή τεχνολογία της Κύπρου. Δομηρή ανθρωπολογικής ταξινόμησης*, Πρακτικά του Πρώτου Συμποσίου Κυπριακής Λαογραφίας, Λευκωσία 1985, σσ. 50-52

18. Βλ. σχετικά ΚΛ. 4466, σσ. 519-573 (συλλ. 'Αννας Παπαμιχαήλ - Κουτρούμπα, Καστανιά Ευρυτανίας 1991). Για τους μύλους γενικώς βλ. μεταξύ άλλων Λάμπη ΛΟΥΚΟΥ, **Νερόμυλοι**, Πάτρα 1985· Δημ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, **Οι εν Ελλάδι παραδοσιακοί αλευρόμυλοι**, ΕΚΕΕΛ (= Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας) 25 (1977-1980), σσ 150-241· Αυγούστου ΣΟΡΔΙΝΑ, **Οι παραδοσιακοί αλευρόμυλοι της Κέρκυρας**. Χερόμυλοι, Νερόμυλοι, Ανεμόμυλοι, Αλογόμυλοι, ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 25 (1981), σσ. 85-160 και την εκεί βιβλιογραφία.
19. ΚΛ. 4466, σ. 573.
20. Αυτόθι, σσ. 541 - 547, 557-558. Βλ. και ΚΛ 3896, σ. 72 (συλλ. 'Αννας Παπαμιχαήλ, Καστανιά Ευρυτανίας 1976)
- 20α. ΚΛ. 4466, σσ. 18, 143-144 (γεροτριβή), 144-145 (μαντάνι).
22. ΚΛ 4466, σσ 67-68, 171 ^{21. Βλ. Άννας Παπαμιχαήλ-Κουτρούμπα, ό.π.(2), σ. 164}
23. Βλ. ANNA PARAMICHAEL, **The Construction of motoroad network and its impact on rural life** (=4), IV International Congress of SIEF, Papers II, Bergen 1990, σσ. 519-520· 'Αννας ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, **το Κορωπιώτικο σπίτι (τέλη 18ου - 20ού αι.)** (=5). Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α Αττικής, Καλύβια 1988, σσ. 71-72.
24. ΚΛ. 4466, σσ. 62-63
25. Βλ. 'Αννας Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό.π. (2), σ. 163.
26. Για την ανάγκη μεταφοράς γενικώς υλικών και προϊόντων με φυσικά ή τεχνητά μεταφορικά μέσα βλ. Gerald GARVEY, **Energy, ecology, economy**, New York 1972, σσ. 62-63, 67.
- 26α. ΚΛ. 4466, σσ. 18-19.
27. Βλ. Δημητρίου Ευθ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό.π., σσ. 63-70.
28. Για την αντιφατική στάση των ανθρώπων απέναντι στις μηχανές βλ. Μιχαήλ ΜΕΡΑΚΛΗ, **Η μηχανή και ο λαϊκός άνθρωπος**, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ 28 (1972), σ. 115.
29. Βλ. Victor FERKISS, ό.π., σ. 55.
30. Αυτόθι, σ. 53· Βλ. και Μ. KARPAGAM, **Environmental Economics. A Textbook**, Madras 1991, σσ. 43-44, 121-122.
31. Βλ. Lucy MAIR, **An Introduction to Social Anthropology**, Oxford 1965, σσ. 62-63, 75 κ.ε.· Άλκης ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ, ό.π., σσ. 50-51
- 31α. ΚΛ 4191, σσ 140-152
32. Βλ. Μ. KARPAGAM, ό.π., σσ. 43-44
33. Βλ. και ΚΛ. 4466, σσ 114-116
34. Αυτόθι, σ. 117
35. ΚΛ 4191 σσ. 164-165· 'Αννας ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, ό.π. (2), σ. 173
36. Βλ. ΚΛ. 4466, σσ. 100, 108, 187-188
37. Βλ. Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, **Το υνί κατά τον γάμον**, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ 7 (1923), σσ. 355-357, 366· Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, **Ο γάμος παρά τοις νεωτέροις Έλλησιν**, Λαογραφικά Σύμμεικτα, τόμ. Γ', εν Αθήναις 1931, σ. 294· 'Αννης Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ, **Χρήσις των μετάλλων εις μαγικάς και δεισιδαίμονας συνηθείας εις τον κοινωνικόν βίον του λαού**, ΕΛΑ (= Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών), 17 (1964), σσ. 81, 94.
38. Βλ. και George GERBNER-Larry P. GROSS-William H. MELODY (editor), **Communications-Technology and Social Policy**, New York-London-Sydney-Toronto

- 1973, σ. 353· Paul G. HIEBERT, *Cultural Anthropology*, Philadelphia... 1976, σσ. 317-318, 335-336.
39. Βλ. Victor FERKISS, *ό.π.*, σ. 196.
40. Αυτόθι, σσ. 4-5, 53, 55
41. Για τη διάρθρωση της οικογένειας και τις οικονομικές παραμέτρους βλ. John Lewis GILIN and John Philip GILLIN, *Cultural Sociology*, New York 1948, σ. 205· Paul BOHANNAN, *Social Anthropology*, New York 1965, σ. 53 κ.ε.· Lucy MAIR, *ό.π.*, σσ. 62-63, 75 κ.ε.· Fred GEARING, *Social Structure*, *εξ*: A. CLIFTON, "Introduction to Cultural Anthropology", Boston... 1968, σσ. 161-162· Άννας Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΙΑ, *ό.π.* (1), σσ. 37-40.
42. Βλ. γενικώς για το φαινόμενο αυτό Gerrald B. BERREMAN, *Ethnography: Method and product*, *εξ*: James A. CLIFTON, "Introduction to Cultural Anthropology", Boston... 1968, σσ. 353-355.
43. Βλ. Άννας ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ - ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΙΑ, *ό.π.* (4), σσ. 71-72· Της ΙΔΙΑΣ *The construction of motoroad network ...*, *ό.π.* (5), σσ. 522, 535-537.
44. Βλ. και Robert F. G. SPIER, *Technology and Material Culture*, *εξ*: James A. CLIFTON, *ό.π.*, σσ. 131, 143-144· Melrin M. WEBBER, *Order in Diversity: Community without Propinquity*, *εξ* PROSHANSKY - ITTEFON - RIVLIN, "Environmental Psychology: Man and his Physical Setting", New York... 1970, σ σ. 539-540.

Τούτη η ψηφιακή επεξεργασία της
εισηγήσεως της κας Άννας Παπαμιχαήλ –
Κουτρούμπα **«ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ** που έγινε στη διάρκεια του
Β' ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ
ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ Καρπενήσι 22-24 Μαΐου 1992 και
συμπεριλαμβάνεται στον αντίστοιχο τόμο
Πρακτικών που εξέδωσε η ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ υπ. αρ. (7), το
1994, είναι έργο και πρωτοβουλία του
καστανιώτη Θεολόγου καθηγητή κ. Ζαχ. Ζηνέλη
γιατί η κα Άννα Παπαμιχαήλ – Κουτρούμπα
είναι σύζυγος του καστανιώτη επίσης Καθηγητή
κ. Δημητρίου Ε. Κουτρούμπα και γιατί το
μεγαλύτερο μέρος των πληροφοριών και πηγών
της προέρχεται από την Καστανιά Ευρυτανίας,
το χωριό μας.

Πιστεύω ότι με τη μορφή αυτή που
προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία ο κόπος της
διακεκριμένης Ερευνήτριας Λαογράφου γίνεται
προσιτότερος στους λάτρεις της παράδοσής
μας.

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023